



Lange Voorhout 14
2514 ED Den Haag
T: 070n30 66 800

I: www.hobeon.nl
www.vlaggensysteem.nl
E: vlaggensysteem@hobeon.com

De kracht van
kennis.

Hobéon, strategische dienstverlener voor kennisintensieve organisaties.

DEELNEMERSMAP

TRAIN DE TRAINER - VLAGGENSYSTEEM



Inhoudsopgave*

Vooraf: Train-de-trainer Vlaggensysteem

- Train-de-trainer Vlaggensysteem
- Programma Train-de-trainer Vlaggensysteem
- Huiswerk

Tabblad 1: Werkbladen

- Werkblad 1: Checklist voor groepsafspraken
- Werkblad 2: Afspraken maken
- Werkblad 3: Feedback
- Werkblad 4: Lampje (voor het delen van inzichten)
- Werkblad 5: Observatieformulier bij opdrachten & presentaties
- Werkblad 6: Leerstijlen
- Werkblad 7: Omgaan met weerstand in groepen
- Werkblad 8: Didactische werkvormen

Tabblad 2: Opdrachten

- Opdracht 1: Praten over seks
- Opdracht 2: Seksuele ontwikkelingslijn
- Opdracht 3: Wandeling
- Opdracht 4: Boodschappen over seks en intimiteit

Tabblad 3: Werkvormen

- Inleiding
- Werkvorm 1: Duiden & beoordelen
- Werkvorm 2: Duiden & beoordelen van eigen casuïstiek
- Werkvorm 3: Reageren op seksueel en seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Werkvorm 4: Wat zegt het je?
- Werkvorm 5: Inleefoefening voor professionals in seksueel gedrag
 - Hand-outs bij werkvormen
 - Normatieve lijst

Tabblad 4: Achtergrondmateriaal

- Over de grens? Seksueel opvoeden met het Vlaggensysteem
- Preventie en aanpak van grensoverschrijdend seksueel gedrag, Janssens en Wentzel, Tijdschrift voor orthopedagogiek, 2018, nr. 4.
- Beleidsmatrix blanco en ingevuld
- Factsheet Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg, Tips voor een succesvolle implementatie

Tevens is extra achtergrond materiaal beschikbaar op de MovisieAcademie.nl

*De materialen zijn ontwikkeld door Anoushka Boet, Marcel Vroomen & Wendela Wentzel

TRAIN DE TRAINER - VLAGGENSYSTEEM

Train-de-trainer Vlaggensysteem

Doel

- Na afloop hebben de deelnemers de kennis, houding en vaardigheden om collega's in de instelling waar zij werken basistrainingen te geven in hetwerken met het Vlaggensysteem.
- Na afloop van de training hebben de deelnemers een plan van aanpak voor de implementatie van het Vlaggensysteem in de eigen instelling.

Thema's

- a. Oefenen met overdragen van kennis over seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren (feiten, uitingsvormen, aard en omvang) op een inspirerende manier.
- b. Oefenen met het overdragen van de principes van het Vlaggensysteem met behulp van casuïstiek.
- c. Oefenen met het bespreekbaar maken van de dilemma's bij de introductie van het Vlaggensysteem.
- d. Presentatievaardigheden, didactische principes en leerstijlen.
- e. Omgaan met weerstand en lastige situaties bij collega's.

Trainingsniveau

De deelnemers aan de train-de-trainer worden op de volgende vier niveaus getraind:

- Niveau van overdragen van *kennis en informatie* over seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren.
- Niveau van overdragen van *bewustwordingsaspecten* gericht op eigen ervaringen, houding, visie, normen en waarden rond seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren.
- Niveau van didactische *vaardigheden*.
- Niveau van de *handelingsbekwaamheid* door casuïstiek besprekingen met behulp van het Vlaggensysteem.

Voorwaarden voor deelname

Deelnemers hebben minimaal één dag training achter de rug over het Vlaggensysteem en hoe je dit toepast in situaties met kinderen en jongeren. Indien iemand negatieve seksuele ervaringen heeft dan is ervaringsdeskundig zijn een eis, waarmee iemand voldoende afstand tot de eigen ervaring heeft. De deelnemers zijn in staat te reflecteren op hun eigen gedrag.

Werkwijze

Wij werken met behulp van de cyclus van ervaringsgericht leren. De deelnemers nemen ook hun eigen waarden en normen onder de loep, omdat dit je kan hinderen bij de ondersteuning van anderen. Het kenmerk van deze train-de-trainer is dat je leert hoe je zelf de basistraining *Het Vlaggensysteem* kunt geven, en hoe je diverse werkvormen kunt inzetten om seksualiteit bespreekbaar te maken met je team, kinderen en jongeren. De inhoud van een train-de-trainer is dus vooral gericht op trainingswerkvormen als presenteren, feedback geven, proces managen enzovoort, en minder op inhoud. Dit oefenen we door jullie voor elkaar presentaties te laten houden of opdrachten te doen met de groep collega's die zich op dat moment inleven in de rol van groepsleider. Wij (trainers) begeleiden dit proces en zorgen voor een gestructureerde en adequate na bespreking.

Waar nodig vullen de trainers zaken aan die zijn blijven liggen. Daarbij kan het gaan om tips voor het verbeteren van de presentatie, de bruikbaarheid van het gepresenteerde materiaal, om beknopte inhoudelijke informatie of verwijzingen naar literatuur en websites voor meer informatie.

Dit is fundamenteel anders dan een inhoudelijke training waarbij de inhoud centraal staat en de trainer praat over de problematiek van de meiden en de toe te passen methodieken en modellen, en waarbij je als deelnemer een meer passieve rol hebt.

Huiswerkopdrachten

Voorafgaand en tijdens de train-de-trainer bereid je je voor door de zgn. huiswerkopdrachten. Neem hier de tijd voor.

Materiaal

- Erika Frans en Thierry Franck, *Vlaggensysteem. Reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren*. Antwerpen/ Apeldoorn (derde herziene druk 2014).
- Cursusmap met diverse materialen (programma, instructies bij de opdrachten, didactische achtergrondinformatie). Eén van de belangrijkste stukken uit de cursusmap betreft de diverse werkvormen om aan de slag te gaan met je team, kinderen en jongeren. Met een groot deel van deze werkvormen oefen je in de groep.
- Materiaal op Movisie academie.

Trainers

- *Marcel* Vroomen is opgeleid als mediator, teamcoach en communicatietrainer. Hij begeleidt professionals bij verschillende organisaties (Gemeenten, Maatschappelijke (zorg) instellingen, Universiteiten, Politie, Accountantsorganisaties), in binnen- en buitenland, op het gebied van effectieve(re) communicatie & leiderschap (persoonlijke effectiviteit, onderhandelen, conflictmanagement & verhoor/interviewtechnieken). Hij heeft veel expertise op het gebied van bemiddeling & omgaan met (grens)overschrijdend gedrag/geweld in Afhankelijkheidsrelaties, waaronder de verbeterde Meldcode en het Vlaggensysteem en de doorontwikkelingen daarvan als Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg en Vlaggensysteem Buiten de Lijnen en Relatiewijs. Sinds 2018 leidt hij als senior trainer professionals op als trainer Vlaggensysteem.
- *Wendela Wentzel*, senior projectleider bij Movisie, is van huis uit klinisch pedagoog. Wendela werkte in een opvanghuis voor seksueel misbruikte pubermeiden. Vervolgens heeft ze 6 jaar gewerkt als algemeen didacticus bij de Universiteit van Amsterdam. Bij Movisie ontwikkelt zij diverse train-de- trainers die zij vooral in de beginfase uitvoert. Zij richt zich op de doorontwikkeling van nieuwe methodieken zoals RelatieWijs en de aanpak van ouderenmishandeling. Tevens houdt zij zich bezig met de werkbelasting van professionals in diverse beroepsgroepen zoals opvang- en jeugdmedewerkers en officieren van Justitie. Zij schreef diverse boeken en artikelen.¹ Wendela is vaste sparringpartner van Marcel aangaande de Train de trainer training. Haar rol is die van kwaliteitsbewaker en verspreider van nieuwe methodieken gebaseerd op het Vlaggensysteem.

¹ Wentzel, W.L. *Wat leidinggeven moeten weten over secundaire traumatisering*, Psychopraxis, 5 juni 2003, nr.3, Wentzel, W.L. *huiselijk en seksueel geweld*, Bohn, Stafleu en Van Loghum, Werken in SPH, 2003, Wentzel, W.L. *Kind tussen twee vuren*, TransAct, december 2004, Janssen, Wentzel en Schakenraad, Basisboek huiselijk geweld, Coutinho, Bussum 4 e druk 2019. .

Programma Train-de-trainer

Programma dag 1: 10.00 – 16.30 uur

Programmaonderdeel	Vorm	Tijdsduur
1. Welkom & kennismaking	Plenair	10.00 – 10.30 uur
2. Kennismakingsoefening	Plenair	10.30 – 11.00 uur
3. Huiswerkopdracht dag 1 'Presenteer jezelf!'	In subgroepen	11.00 – 12.30 uur
<i>Lunch</i>		12.30 – 13.00 uur
4. Pijlers van het Vlaggensysteem	Presentatie plenair	13.00 – 14.00 uur
<i>Pauze</i>		14.00 – 14.15 uur
5. Situaties van seksueel gedrag beoordelen	Opdracht in groepen :	14.15 – 16.15 uur
6. Afronding & verdelen huiswerk	Plenair	16.15 – 16.30 uur

Programma dag 2: 10.00 – 16.30 uur

Programmaonderdeel	Vorm	Tijdsduur
1. Welkom	Plenair	10.00 – 10.15 uur
2. Huiswerkopdracht dag 2 Oefenen met de werkvormen	Subgroepen: 3 rondes van 40 minuten	10.15 – 12.15 uur
3. Terugkoppeling werkvormen	Plenair	12.15 – 12.30 uur
<i>Lunch</i>		12.30 – 13.00 uur
4. Seksuele ontwikkelingslijn in kaart gebracht	Opdracht in subgroepen	13.00 – 13.45 uur
5. Huiswerkopdracht dag 2	Subgroepen: 2 rondes van 40 minuten:	13.45 – 15.05 uur
<i>Pauze</i>		15.05 – 15.20 uur
6. Terugkoppeling leerervaring	Plenair	15.20 – 16.05 uur
7. Evaluatie/afsluiting en huiswerk	Plenair	16.05 – 16.30 uur

Programma dag 3: 10.00 – 16.30 uur

Programmaonderdeel	Vorm	Tijdsduur
1. Welkom	Plenair	10.00 – 10.15 uur
2. De relatie tussen Vlaggensysteem, Buiten de Lijnen en de residentiele Jeugdzorg	Onderwijs leergesprek over de relaties tussen de diverse methodieken	10.15-10.45 uur
<i>Pauze</i>		10.45-11.00 uur
3. Proeve	Iedere deelnemer krijgt een 'nieuwe' tekening en toont aan de medecursisten zijn/haar bekwaamheid als VS trainer, zowel, inhoudelijk als qua vorm	11.00-12.15 uur
4. Ervaringen	Terugkoppeling Proeve	12.15-12.30 uur
<i>Lunch</i>		12.30-13.00 uur
5 Huiswerkopdracht dilemma's	Plenair	13.00-14.00 uur
6 Huiswerkopdracht het geven van een voorlichting & training over het vlaggensysteem	In subgroepen	14.00-15.00 uur
7. Pauze		15.00 – 15.30 uur
8. Aanzet tot implementatie van het Vlaggensysteem	Plenair	15.30 – 16.00 uur
9. Afronding & evaluaties	Plenair	16.00 – 16.30 uur

Huiswerkopdrachten

Train-de-trainer Vlaggensysteem

Vorbereidende opdrachten voor dag 1

Let op: Voor de eerste dag bereid je 2 opdrachten voor.

Opdracht 1: "Presenteer jezelf!"

Gebruik onderstaande instructie om jezelf voor te stellen.

Zoek naar een heldere, creatieve manier om jezelf te presenteren met behulp van de onderstaande vragen in 2 minuten.

1. Wat is voor jou de kern van het Vlaggensysteem?
2. Hoe verhoud je je tot het thema?

Je mag met een associatie beginnen, een eigen ervaring, een quote of een vraag aan de groep. Hieronder tips voor een korte presentatie:

- het is kort;
- het is gericht op de groep waaraan je je presenteert;
- het is gericht op het thema;
- het geeft de uniekheid van je persoonlijkheid aan.

N.B. Oefen van tevoren voor de spiegel of voor intimi en zorg dat je binnen de minuut blijft. Veel succes!

Zorg ervoor dat je je mobiel en je oortjes meeneemt naar de eerste dag.

Opdracht 2

Lees voorafgaand aan dag 1 van de train-de-trainer:

"Over de grens? Seksueel opvoeden met het Vlaggensysteem". In de map onder tabblad 5 of te downloaden op www.movisie.nl (publicaties: Over de grens) en Preventie en aanpak van grensoverschrijdend seksueel gedrag, Janssens en Wentzel, Tijdschrift voor orthopedagogiek, 2018, nr. 4.

Opdrachten voor dag 2

Opdracht 1: Oefenen met de werkvormen

Voor de volgende opdracht is het noodzakelijk dat je het Vlaggensysteem kent en de instructie goed leest. We leggen het oefenen met de Werkvormen ook uit op de eerste trainingsdag.

Lees voordat je je werkvorm voorbereid eerst de inleiding op de werkvormen.

Doel

De vaardigheden krijgen om elementen van het Vlaggensysteem in te zetten in het werk met collega's die met kinderen en jongeren werken.

Werkwijze

Iedere deelnemer wordt tijdens de eerste bijeenkomst in een subgroep ingedeeld en krijgt een te oefenen werkvorm toegewezen. Alle oefeningen hebben een andere doelstelling, ander materiaal en een andere werkwijze, zodat je verschillende oefeningen ervaart en er inzicht in krijgt. Zo leer je de toepassingsmogelijkheden van het Vlaggensysteem kennen, en oefen je met het overdragen hiervan.

Instructie bij Werkvormen 'Met jongeren en professionals aan de slag!'

Jij bent de trainer van 1 van de werkvormen 'Met jongeren en professionals aan de slag!'. Je voert de werkvorm zelf uit in de groep, waarbij jij oefent met de trainersrol en de overige deelnemers jongeren of professionals zijn.

Er zijn dus 2 rollen: de trainer en een groep jongeren of professionals. Voor de werkvorm start, kies je welke doelgroep je voor je hebt. Als trainer ga je aan de slag met een groep jongeren of professionals (dat zijn je 4 mededeelnemers). Je ervaart hoe het uitleggen van een van de werkvormen werkt en hoe je aanpak overkomt. Je mededeelnemers ervaren hoe het is om met elkaar, alsof zij een groep jongeren of professionals zijn, over dit thema te praten. Iedereen ervaart de rol als trainer en de rol als jongere of professional. Elke te oefenen werkvorm duurt 20 minuten.

Vorbereiding

Bereid je voor door al het materiaal goed door te nemen, zorg dat je het doel doorgrondt en oefen van te voren! Zorg ook voor het benodigde materiaal. Je hebt 5 minuten om de oefening uit te leggen aan je mededeelnemers. Vertel hen welke groep jongeren of professionals zij moeten spelen.

Vorbereidende vragen voor de trainer:

- Hoe ga jij de werkvorm overdragen?
- Welk materiaal gebruik je daarvoor?
- Wat is de moeilijkheidsgraad voor je deelnemers van de gekozen oefening?
- Op welk vlak is het moeilijk (eigen waarden/normen/inzicht)?
- Kan er weerstand zijn; wat doe je dan?

Als de werkvorm wordt ingezet voor professionals zijn dit enkele aandachtspunten:

- Welke vragen kun je verwachten van professionals?
- Zijn zij in staat om de juiste argumentatie per criteria te gebruiken?
- Zijn zij in staat om de handelingsverlegenheid rond het onderwerp te voelen of speelt dit niet?
- Zijn de deelnemers in staat om de criteria voorop te stellen in plaats van het eigen referentiekader?

Nabespreking

Na elke oefening geven we volgens een vast stramien feedback aan elkaar. Hier is aansluitend aan de oefening ook 20 minuten de tijd voor.

Let op: Degene die de opdracht uitlegt aan de jongeren of professionals, staat hierbij centraal.

Het is handig als één van de personen van de groep jongeren of professionals dit proces begeleidt, met behulp van de volgende vragen.

Vragen aan de trainer (uitlegger opdracht):

1. Hoe was het om te doen?
2. Wat ging goed? (op doorvragen)
3. Wat kon beter?
4. Hoe zou je deze werkvorm binnen je werk toepassen?

Vragen aan de deelnemende jongeren/professionals:

5. Hoe heb je de oefening ervaren?
6. Wat legde de trainer goed uit?
7. Werd het doel duidelijk?
8. Wat hielp je om over seksualiteit te praten?
9. Wat was niet behulpzaam?
10. Was er iets dat je raakte in deze oefening?
11. Wat zou je hieruit meenemen voor je activiteiten als changemaker?

Een aanvullende vraag voor professionals zou kunnen zijn:

12. Wat levert de oefening je op qua kennis, attitude en vaardigheden?

Afronding: input voor plenaire gedeelte

Vervolgens noteren jullie gezamenlijk aandachtspunten bij het uitvoeren van deze oefening: het gaat om tips en suggesties voor degene die uitlegt. Hier wordt in het plenaire deel op ingegaan. In de map vind je de regels voor feedback.

Opdrachten voor dag 3

Opdracht 1: Dilemma's

Wat ben je in je trainingen van het Vlaggensysteem tegengekomen aan belemmeringen op inhoud en proces? Of, als je nog niet hebt getraind, waar verwacht je tegenaan te lopen?

Schrijf je vragen en dilemma's op en neem ze mee.

Opdracht 2: Vormgeven van beleid: aanzet tot een implementatieplan

Doelstelling

- Deelnemers bezinnen zich op de daadwerkelijke en gewenste situatie betreffende seksueel gedrag van kinderen/jongeren in hun organisatie.
- Deelnemers kijken naar de diverse aspecten die een rol spelen bij de implementatie.
- Deelnemers brengen in kaart welke stappen gezet moeten worden en wie waar verantwoordelijk voor is.

Materiaal

- Beleidsmatrix
- Factsheet Implementatie Vlaggensysteem Residentiele Jeugdzorg
- Beleidsstukken over de implementatie van de eigen instelling (indien voorhanden)

Werkwijze

Denk na over de (on)mogelijkheden en randvoorwaarden in je organisatie als jij aan de slag gaat met het Vlaggensysteem.

Maak dit concreet door te antwoorden op de volgende vragen:

- Wat is de huidige situatie?
- Wat is de gewenste situatie?
- Wat ontbreekt als het gaat om de mogelijkheden en randvoorwaarden om aan de slag te gaan met het Vlaggensysteem?
- Welke kansen zijn er in de organisatie? Bij welke ontwikkelingen kun je aansluiten?
- Wie is waar verantwoordelijk voor?
- Wat is jouw rol?

Optioneel

Maak een plan van aanpak. Vul de blanco beleidsmatrix in voor jouw organisatie of maak een eigen implementatieplan met hulp van de antwoorden op de vragen die je jezelf gesteld hebt.

Opdracht 3: Het geven van een voorlichting of training over het Vlaggensysteem

Maak een opzet van een programma voor een voorlichting of training Vlaggensysteem.

Wat ga je doen, hoe pak je het aan?

Oefen hiermee in de praktijk

Probeer je opzet (of een deel ervan) uit! Gebruik de ruimte tussen dag 2 en 3 om te gaan oefenen als trainer. Vraag je collega's, vrienden, ouders van school of je een training Vlaggensysteem mag geven. Op dag 3 is er ruimte om lastige situaties of onderdelen van je programma uit te wisselen en eventuele vragen te stellen.

Programmaopzet

Algemeen:

Doel programma:

Doelgroep:

Vorm:

Programmaonderdeel	Uitwerking	Tijdsduur

WERKBLADEN

Werkblad 1: Checklist voor groepsafspraken

Geheimhouding / discretie

Omgaan met eigen ervaringen van deelnemers

Meta stop (lampje)

Tijdsduur

Pauzes

Mobieltjes uit

Sanitaire stops

Roken

Materiaal

Werkblad 2: PICKASOLL Afspraken maken

Er zijn verschillende manieren om met jongeren afspraken te maken over de manier hoe er met elkaar gewerkt gaat worden. Hieronder als voorbeeld PICKASOLL dat gebruikt wordt om seksualiteit en seksueel grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar te maken.

Het letterwoord PICKASOLL kan helpen bij het maken van afspraken met een groep. Bespreek de afspraken samen met de groep. Het is belangrijk dat iedereen de afspraken goed begrijpt. Pas ze zelf consequent toe. Als iemand zich niet aan de afspraken houdt, spreek je de deelnemer hierover aan. Anderen kunnen elkaar en de begeleiding aanspreken wanneer de regels overtreden worden.

P Privacy

Wat hier verteld wordt, is vertrouwelijk en blijft binnen de groep. We vertellen niets door. 'What happens in the group, stays in the group'.

I Ik-vorm

We praten over onszelf, onze gevoelens, onze ervaringen en meningen. We zijn open en eerlijk. Als je iets weet over iemand in deze groep, is het niet de bedoeling dat je dat zomaar met de groep deelt. Die persoon zal dat zelf wel beslissen.

C Cultuur

We hebben respect voor de verschillende culturele achtergronden. We hebben respect voor de verschillende thuisculturen (hoe bespreekbaar is seksualiteit thuis, badkamercultuur, enz.).

K Kies

Kies wat je vertelt en wat niet. Je hoeft niet alles te vertellen als je dat niet wilt.

A Actief

Wees actief in wat we gaan doen, je hoeft niet af te wachten tot iemand anders iets doet.

S Seksueel actief

Dat is niet enkel met iemand naar bed gaan. Seks zit in je hoofd en in je gevoelens. We hebben het over alle vormen van seks en iedereen kan erover meepraten, ook als je nog niet veel ervaring hebt.

O Oriëntatie

Mensen kunnen heteroseksueel, homoseksueel, lesbisch of biseksueel zijn.

LL Lachen/luisteren

Lachen is belangrijk, uitlachen kan niet.
Luisteren is belangrijk, niet alleen praten.

Werkblad 3: Feedback

Regels voor feedback

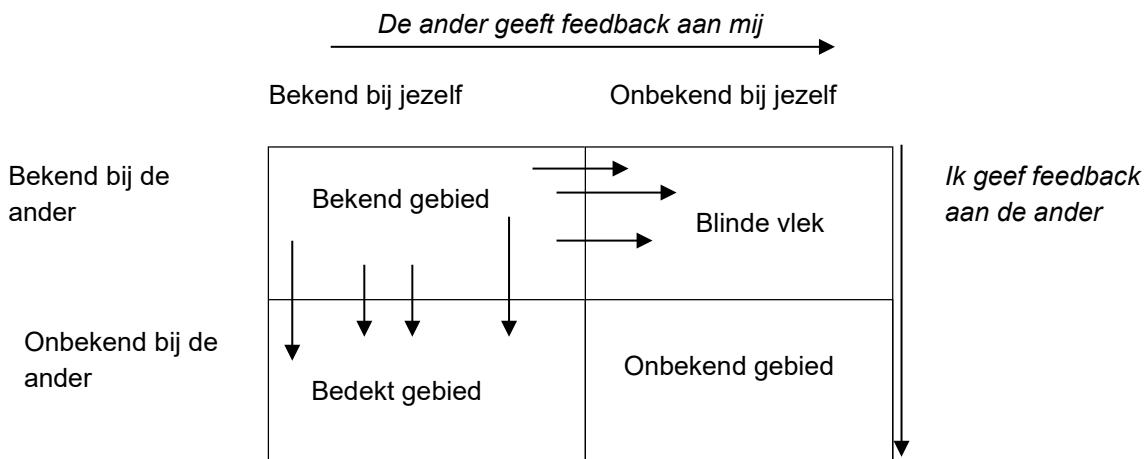
1. Wat gaat goed?
2. Wat kan beter?
3. Geef aan wat je gezien hebt (benoem concreet en waarneembaar gedrag).
4. Spreek in de ik-vorm
 - Ik zie ...
 - Ik denk ...
 - Ik voel ...
 - Het effect op mij is ...
5. Geef een suggestie voor verbetering.

Achtergrondinformatie bij feedback geven en ontvangen

In het dagelijks leven nemen we meestal maar weinig tijd om nadrukkelijk onze indrukken van elkaar uit te wisselen. We houden het vaak liever bij de zakelijke dan bij de meer persoonlijke informatie. Eigenlijk is dat jammer, want we kunnen ook veel leren van de indruk die we maken op anderen. Hoe we overkomen op anderen bepaalt voor een groot deel de kwaliteit van onze communicatie als trainer.

Vandaar dat we bij het onderdeel *feedback geven* uitgebreid stilstaan bij het uitwisselen van informatie over hoe we overkomen op de ander. Dat levert je interessante informatie op en maakt heldere en open communicatie makkelijker.

Dit wordt aanschouwelijk gemaakt in het zogeheten Johari-venster. In dit model wordt gekeken naar de informatie die mensen over zichzelf en elkaar hebben. Aan de hand van het criterium bekend/onbekend bij jezelf en bekend/onbekend bij de ander wordt de informatie verdeeld over vier velden.



Het doel van het over en weer geven van feedback is het vergroten van het bekend gebied en daardoor het verkleinen van de blinde vlek en het bedekte gebied. Door de feedback die je krijgt van anderen wordt je eigen blinde vlek kleiner. Door feedback en informatie over jezelf te geven, wordt het bedekte gebied kleiner.

Werkblad 4: Lampje (voor het delen van inzichten)



Werkblad 5: Observatieformulier bij opdrachten en presentaties

1. Het genoemde/persoonlijke leerpunt was ... Hoe ging dit?
2. Hoe was de presentatie (let op stemgebruik, houding en lichaamstaal)?
3. Hoe was de instructie (duidelijke uitleg, uitvoerbaar, doelgericht)?
4. Was de procedure helder (tijdsbewaking, spelregels)?
5. Hoe werd het proces begeleid (letten op groepsleden, sfeer en energie groep)?
6. Hoe werd de inhoud begeleid (ingaan op vragen, kern van de boodschap, uitleg)?
7. Hoe was de afronding (samenvatting, conclusie trekken, wat ervan geleerd)?
8. Heb je tips voor de trainer?

Werkblad 6: Leerstijlen

Achtergrond: Leerstijlen volgens Kolb en Vermunt

Bron: Wikipedia, de vrije encyclopedie (bewerkt)

Leerstijl

Een leerstijl is een beschrijving van attitudes en gedragingen die bepalen wat iemands voorkeursmanier van leren is. Er blijken nogal wat verschillen te bestaan in de manier waarop lerenden leerstof verwerken. Met het beschrijven van leerstijlen hopen auteurs en onderzoekers aanknopingspunten te vinden voor studenten en docenten om leerresultaten te verbeteren.

Het onderzoek naar de persoonlijke leerstijl van studenten kwam eind 20^e eeuw in de aandacht met het onderzoek van David Kolb en Jan Vermunt, die elk hun eigen systeem bedachten om de verschillende leerstijlen te beschrijven en in kaart te brengen.

Leerstijlen van Kolb

De leerstijlen van Kolb zijn gebaseerd op een theoretisch model van vier denkstappen (zie figuur). Er is veel fundamentele kritiek van wetenschappelijke onderzoekers op Kolb en zijn model.

David Kolb onderscheidt vier gedragingen en vier bijhorende leerstijlen. Hij stelt dat een leerproces optimaal verloopt, wanneer de deelnemer alle vier 'haltes' van het traject aandoet. Dat veronderstelt dat een deelnemer: openstaat voor nieuwe ervaringen (voelen), nadenkt over deze ervaringen vanuit verschillende invalshoeken (bekijken), deze gedachten omzet in een logische theorie (denken) en deze theorie vervolgens gebruikt bij het oplossen van problemen (doen).



De verschillende fases krijgen bij iedereen een verschillend accent, met een voorkeur voor één of meer instapstations. Deelnemers moeten de gelegenheid krijgen om de hele cirkel rond te gaan. Ze willen dat niet allemaal op dezelfde manier. In bijna elke groep zijn mensen met deze leerstijlen aanwezig.

Doeners of activisten vertonen een combinatie van actief experimenteren en concreet ervaren. Ze hebben een voorkeur voor situaties waarin ze zo snel mogelijk aan de slag kunnen en leren het best wanneer er ruimte is voor oefenmomenten. De leerprocessen die doeners hanteren, steunen vooral op gissen en missen. Kernbegrippen: nieuwe ervaringen, hier en nu, voetlicht, opwinding, teamactiviteiten.

Dromers hebben een voorkeur voor concreet ervaren en reflectief observeren. Ze zoeken leersituaties op waarin zij zelf kunnen meemaken hoe iets in de praktijk uitpakt. Ze hebben de neiging problemen van alle kanten te bekijken en zien steeds weer nieuwe ingangen en oplossingen. Dromers leren heel snel via identificatie. Kernbegrippen: kat uit de boom, eerst denken dan doen, graag observerend, tijd nodig, eigen tempo, onderzoeken en uitzoeken.

Denkers combineren het reflectief observeren en abstract conceptualiseren. Zij zijn het liefst bezig met het vertalen van observaties in hypothesen en theorieën. Ze kunnen goed redeneren en zijn graag intellectueel bezig. Ze werken graag zelfstandig om de gelegenheid te krijgen zelf eerst een beeld te vormen van de theorie. Kernbegrippen: interesse in theorie, methodische verbanden, modellen, geestelijke inspanning, rationaliteit, analyseren.

Beslissers/pragmatici zijn goed in en hebben een voorkeur voor abstract conceptualiseren en actief experimenteren. Zij gaan het liefst theorieën uitproberen in de praktijk en in experimenten. Ze nemen initiatief en durven experimenteren. Bij het hanteren van probleem gaan zij deductief, probleemoplossend te werken. Ze functioneren optimaal als zij een leertaak kunnen beginnen met kennisname van duidelijk en beknopt geformuleerde regels en principe, die zij dan in een oefensituatie kunnen verwerken. Kernbegrippen: verband tussen stof en werk, realistisch, voordelen in de praktijk, trainer als model, vertaalslag naar praktijk.

Leerstijlen van Vermunt

Jan Vermunt heeft onderzoek gedaan naar opvattingen en gedrag van studenten met betrekking tot hun leren. Uit dit onderzoek bleek dat de leer- en regulatie-activiteiten die studenten uitvoeren en de studieopvattingen en -motieven die zij hebben zodanig met elkaar samenhangen, dat van vier leerstijlen kan worden gesproken: een **betekenisgerichte**, een **reproductiegerichte**, een **toepassingsgerichte** en een **ongerichte** leerstijl.

Studenten met een **betekenisgerichte** leerstijl zoeken naar verbanden in de studiestof, proberen zelf structuur aan te brengen en staan kritisch tegenover de te bestuderen stof (diepteverwerking). Ze bepalen zelf hoe ze leren en wat ze belangrijk vinden (zelfsturing). Ze zien studeren als het opbouwen van kennis en inzichten en studeren uit persoonlijke interesse.

Studenten met een **reproductiegerichte** leerstijl leren de studiestof vaak uit hun hoofd, herhalen de stof veelvuldig en gaan gedetailleerd te werk (stapsgewijze verwerking). Daarnaast laten zij zich door het onderwijs sturen en zien ze studeren als het opnemen van kennis. Ze zijn gericht op het behalen van certificaten en het uittesten van eigen capaciteiten.

Studenten met een **toepassingsgerichte** leerstijl proberen datgene wat ze leren in de praktijk toe te passen (concrete verwerking). Ze zien studeren dan ook als het leren gebruiken van de kennis die men verwerft en zijn bij het studeren gericht op hun toekomstige beroep (beroepsgerichte leeroriëntatie).

Studenten met een **ongerichte** leerstijl vinden het moeilijk om hun eigen leren te sturen, maar hebben ook nauwelijks houvast aan de aanwijzingen in de studiestof of van docenten (stuurloze regulatiestrategie). Ze vinden dat het onderwijs stimulerend hoort te zijn en werken graag samen met medestudenten. Verder staan ze onzeker tegenover hun studie (ambivalente leeroriëntatie): ze twijfelen of ze goed genoeg zijn om de studie af te maken of ze vragen zich af of ze wel de goede studie hebben gekozen.

Voor lesgevers is het geen gemakkelijke taak om hun doceergedrag aan te passen aan de verschillende leerstijlen van hun studenten.

Werkblad 7: Omgaan met weerstand in groepen

Weerstand kan in elke groep voorkomen: een projectgroep, cursusgroep of vergadering. Vooraf is onbekend of en zo ja waarom en hoe weerstand op zal treden. (Bege)leiders van groepen moeten alert zijn op het optreden van weerstand en er actie op ondernemen. Daarbij is het een evidente voorwaarde dat de groepsleider de weerstand herkent.

Vormen van weerstand

Weerstand komt in vele vormen voor. Het kan bijvoorbeeld naar voren komen in de vorm van niet meewerken aan een voorgestelde actie, of geen antwoord geven op een gestelde vraag. Soms zijn de leden van de groep overal tegen: ze zien het nut of de zin van de actie of de vraag niet in. Een andere keer uit de weerstand toont zich in de vorm van het maken van grappen of het belachelijk maken van de groepsleider. Weer een andere keer toont weerstand zich in de vorm van onnodig defensief of zelfs agressief reageren op kritiek of feedback.

Waardering van weerstand

Weerstand kan zowel positief als negatief worden gewaardeerd. Een groepsleider zal weerstand negatief waarderen omdat zij of hij vindt dat ze belemmerend werkt op de voortgang van de bijeenkomst. Of omdat hij of zij van mening is dat de weerstand te veel energie kost of de sfeer verziekt.

Een groepsleider zal weerstand positief waarderen wanneer hij of zij die ziet als een uiting van betrokkenheid bij de bijeenkomst. Of indien de groepsleider denkt een gevoelige snaar te hebben getroffen. Ten slotte kan weerstand positief zijn, omdat ze dient ter bescherming van betrokkenen.

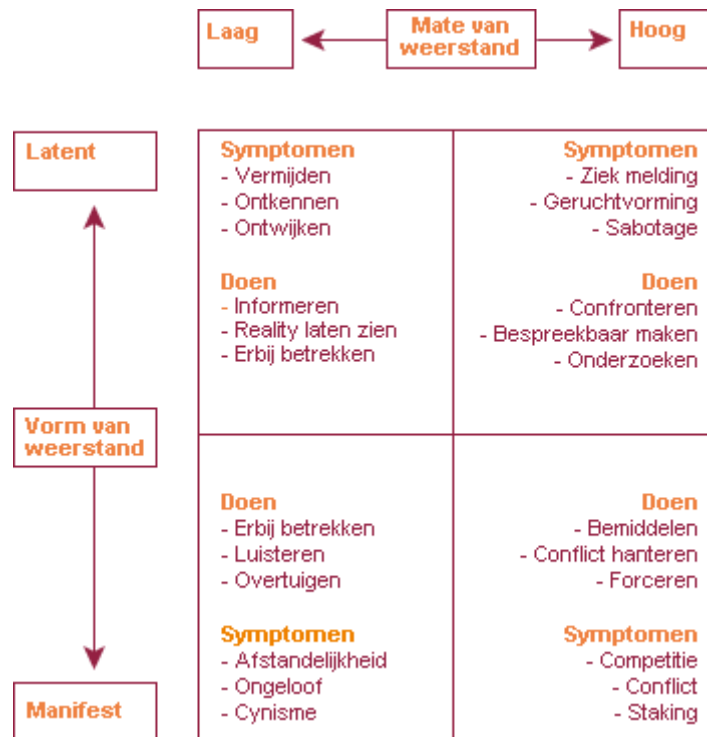
Omgaan met weerstand

Meestal is weerstand een element van de beginsituatie. De groepsleider weet meestal vooraf niet of, en zo ja waarom en hoe, er weerstand valt te verwachten. Maar hij of zij dient in een bijeenkomst de weerstand uit de weg te ruimen. Anders ontstaat er geen klimaat waarin effectief samenwerken mogelijk wordt.

Alvorens acties te kunnen ondernemen om de weerstand te verlagen of uit de weg te ruimen, moet de groepsleider allereerst de weerstand herkennen. Iedereen uit weerstand echter op een andere manier. Overigens kan een groepsleider bepaald gedrag van de groepsleden ook te snel als weerstand interpreteren.

Enkele praktische tips bij weerstand:

- Vraag naar de oorzaak van de weerstand; *waarom* willen mensen niet? Vaak hebben ze een zinnige reden waar soms rekening mee te houden valt.
- Is er sprake van vrijwillige deelname? Als mensen *moeten* deelnemen is de motivatie vaak laag. Alleen al dit benoemen en/of ze de vrijheid geven om de training te verlaten kan de lucht klaren.
- Het is te overwegen om deelnemers inspraak te geven in het verloop van de training als blijkt dat zij dringend behoefte hebben aan iets anders dan de training standaard biedt.



Bron: Berkel, van K., *Zelfsturende teams, Contact*, 1999. Metselaar, E. en A. Cozijnsen, *Van weerstand naar veranderingsbereidheid*, Holland Business Publications, 1998

Werkblad 8: Didactische werkvormen

Bij het programmeren van een opleiding hoort ook het kiezen voor een bepaalde werkvorm.

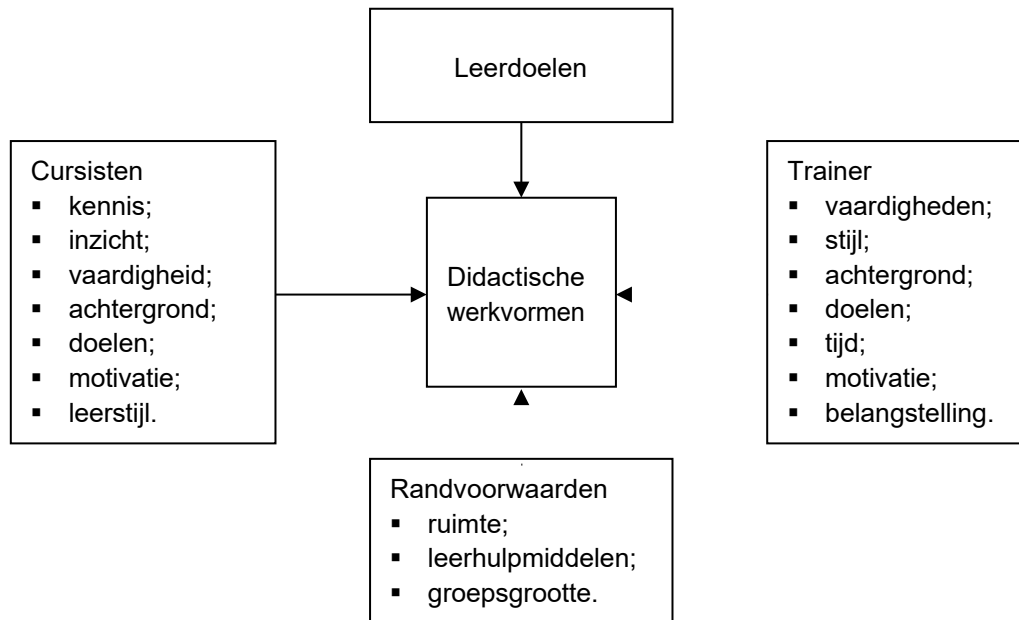
Didactische werkvormen zijn activiteiten of werkwijzen van de opleider, gericht op het verwerven van kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes door deelnemers van een cursus of training. Ze staan in nauwe relatie tot de andere componenten van de opleidings- en leersituatie. Met behulp van een didactische werkvorm wil de opleider leerprocessen in de vorm van één of meerdere (leer)activiteiten bij de cursisten uitlokken, die bijdragen aan het bereiken van het cursusdoel. Didactische werkvormen staan zowel in nauwe relatie tot de leerprocessen van de cursisten als tot de doelen die worden nagestreefd. Echter ook de beginsituatie van de cursist is van betekenis voor de keuze en hantering van didactische werkvormen.

Bij cursisten die ongeveer hetzelfde beginniveau hebben, kunnen bijvoorbeeld werkvormen als doceren en demonstreren worden gehanteerd. Als er echter grote verschillen in beginsituaties zijn, komen wellicht eerder didactische werkvormen in aanmerking als zelfstudie gericht op het individueel bestuderen van het cursusmateriaal en gespreksvormen die zich richten op kleine groepen. De keuze van hantering van didactische werkvormen valt vaak direct samen met die van media. Wie bijvoorbeeld een film- of overheadprojector hanteert, heeft daarmee ook al voor een bepaalde werkvorm gekozen. Zo zien we dat verschillende didactische componenten, onderling nauw samenhangen en dat de keuze van één component direct gevolgen heeft voor de keuze van de andere componenten.

Didactische werkvormen die vaak voorkomen zijn:

- Instructiemethode
- Onderwijsleergesprek
- Doceermethode
- Discussiemethode
- Vraagmethode
- Rollenspel
- Simulatie
- Clinic

De keuze van de didactische werkvormen is afhankelijk van de volgende vier factoren (zie schema).



OPDRACHTEN

Opdracht 1: Praten over seks

Doelgroep

Professionals

Doelstellingen

- Verlagen drempel om woorden te geven aan geslachtsdelen en gemeenschap.
- Exploreren affiniteit of aversie met/tegen seksueel geladen woorden.
- Exploreren voorkeur seksueel geladen woorden woordgebruik in de begeleiding van jongeren.
- Woordenschat vergroten.

Materiaal

- 3 flapovers met hierop:
 - *Geslachtsgemeenschap*
 - *Vrouwelijk geslachtsorgaan*
 - *Mannelijk geslachtsorgaan*
- Stiften

Werkwijze

De begeleider verzoekt deelnemers ongecensureerd alle woorden die zij kennen op de 3 flappen op te schrijven.

Nabespreking

Stap 1 De begeleider staat bij de flappen en laat de deelnemers de woorden opnoemen. Vaak leidt dit tot hilariteit en verbazing over de opgeschreven woorden.

Stap 2 Per flap bespreekt de begeleider:

- Welke woorden spreken je aan, welke niet?
- Leer je nieuwe woorden?
- Cultuurgebonden woorden?
- Sekse gebonden woorden?
- Welke woorden gebruik je privé, welke als professional, is er verschil?
- Wat heeft je voorkeur?
- En je jongeren?

Stap 3

- Hoe ga je om met verschillen?
- Welke tips en suggesties geef je elkaar als het gaat om taalgebruik?

Extra informatie

Afronding (PP) Het is mogelijk: ordening in categorieën. We onderscheiden:

- Kindertaal
- Wetenschappelijke taal
- Dialect/slang
- Versluitend taalgebruik
- Denigrerend taalgebruik
-

Soms zijn er weinig benamingen voor het vrouwelijk geslachtsorgaan? Hoe zou dit komen?

Tip: *Als je in het praten met jongeren zelf de seksuele handelingen niet benoemt, dan is er een kans op versluiserend taal gebruik. Je denkt over hetzelfde te praten, maar omdat je het niet benoemt, weet je dit niet zeker en kun je langs elkaar heen praten.*

Opdracht 2: Seksuele ontwikkelingslijn

Doelgroep

Professionals

Doelstellingen

- Professionals zien seksuele ervaringen in het perspectief van de ontwikkeling.
- Professionals ervaren hoeveel diversiteit er kan zijn.
- Professionals zien in dat zowel positieve als negatieve ervaringen voorkomen.

Materiaal

Seksuele ontwikkelingslijn (normatieve lijst, zie hand-out 10).

Werkwijze

Stap 1 Leg de bedoeling van de oefening uit en benadruk de veiligheidsregels. Eigen ervaringen op het vlak van seksuele gezondheid in een ontwikkelingslijn zetten en bespreken met een andere deelnemer, zal ons wellicht iets leren over onszelf en over de ander. Deze oefening werkt het beste als men eerlijk is en open wil zijn over zichzelf. Elke deelnemer heeft het recht alleen datgene te vertellen wat hij/zij met anderen wil delen. De oefening gebeurt per twee en de details van de levenslijnen worden niet met de rest van de groep gedeeld.

Stap 2 Geef aan de hand van de ontwikkelingslijn een kort voorbeeld van jezelf.

Stap 3 Geef de deelnemers een kaartje met een seksuele ervaring uit de kinder- of jeugdperiode of schrijf dit op een bord. Geef ze tijd om even na te denken. De bedoeling is dat men deze ervaring op zijn eigen persoonlijke tijdslijn zet, dus ongeveer inschat hoe oud men was toen deze ervaring plaatsvond. Sta stil bij hoe deze ervaring beleefd werd. Mogelijke vragen:

- Hoe heb je dat ervaren?
- Hoe belangrijk was dit voor jou toen?
- Weet je nog wat ervoor en erna kwam?
- Heb je daar toen met anderen over gesproken?

Stap 4 Bespreek in de groep niet de individuele situaties, maar wel wat de deelnemers is opgevallen en bijgebleven, zowel van hun eigen verhaal als van dat van de anderen.

- Wat is je opgevallen?
- Welke verschillen heb je opgemerkt?
- Waar zie je gelijkenissen?
- Hoe belangrijk zijn je ervaringen als kind en jongere? Op welke manier?
- Wat maakt dat ervaringen negatief of positief zijn of worden?

Stap 5 Wat heb je aan deze oefening gehad?
Extra: houd rekening met het feit dat:

- grote verschillen in seksuele ervaringen naar voren komen; mannen en vrouwen andere ervaringen hebben;
- verschillen tussen generaties groot zijn.

Opdracht 3: De Ontmoeting

Doelgroep

Professionals

Doelstelling

Professionals wisselen informatie uit over hun kennis, gedrag en persoonlijke beleving ten aanzien van het thema seksualiteit.

Materiaal

Geen materiaal.

Werkwijze

Deze oefening dient als energizer om beweging in de groep te brengen en/of om met anderen uit de groep eens van gedachten te wisselen.

Geef de groep de opdracht om door de ruimte te lopen en geef op een gegeven moment nummer aan. Op dat moment vormen zich groepen van dat aantal. De deelnemers geven antwoord op de vraag die gesteld wordt. Per vraag laat je het groepje 5 minuten van gedachten wisselen.

De volgende vragen kunnen gesteld worden:

- Welke kennis heb je in huis rondom het thema seksualiteit bij jouw doelgroep en welke kennis heb je nog nodig?
- Waar is je hart vol van rondom het thema seksualiteit in relatie tot je doelgroep?
- Welke vaardigheden heb je en welke vaardigheden wil je je nog eigen maken in relatie tot het thema seksualiteit en jouw doelgroep?
- Waar draait je maag van om in relatie tot het thema seksualiteit en jouw doelgroep?
- Waar ben je kwetsbaar in, in relatie tot het thema seksualiteit in relatie tot het thema seksualiteit?
- Waar sta je (waar ga je voor!) op in relatie tot het thema seksualiteit en jouw doelgroep?

Nabespreking

Kom kort inhoudelijk terug op de vragen. Vraag een aantal mensen om iets terug te koppelen, bijvoorbeeld door door te vragen naar het proces: Hoe was het om in gesprek met elkaar te zijn?

Opdracht 4: Boodschappen over seks en intimiteit

Doelgroep

Professionals

Doelstelling

Onderzoeken eigen socialisatie, het ontstaan van beelden over seks als gevolg van de opvoeding.

Materiaal

Geen materiaal.

Werkwijze

Stap 1 Toelichten van de veiligheidsregels.

Stap 2 De begeleider geeft een eigen voorbeeld over hoe haar beeld over seks, mannen of vrouwen beïnvloed is door haar opvoeding. En licht waar mogelijk toe wat voor gevolgen dit heeft gehad.

Stap 3 De begeleider vraagt de deelnemers in subgroepen de volgende vragen te beantwoorden. Zij geeft als instructie mee om de tijd in de gaten te houden en ieder aan bod te laten komen met behoud van de eigen grenzen. Het gaat om de volgende vragen:

- Werd er thuis over seks gepraat?
- Was er ruimte voor intimiteit?
- Wat herinner je je ervan?
- Hoe werd er over gepraat?

Stap 4 Vervolgens wisselen de deelnemers uit: Welke boodschappen heb je meegekregen van je opvoeders over seks en intimiteit? Zijn er verschillen als het gaat om gender?

Het kan gaan om expliciete uitspraken maar ook om wat je gezien en gevoel hebt.

Stap 5 Noteer een aantal boodschappen.

Stap 6 Plenaire uitwisseling

De begeleider gaat het gesprek aan met de groep over:

- Wat is opgevallen?
- Welke boodschappen heb je meegekregen?
- Beïnvloeden deze je nu nog?
- In wel opzicht?
- Hoe ervaar je dit?
- Wat leer je hierover als het gaat om het werken met jongeren?

Opdracht 5: Situaties van seksueel gedrag beoordelen.

Oefening in subgroepen

Doelstelling

- Vlaggensysteem leren toepassen
- Ervaren van de rol van trainer in het gebruik van het Vlaggensysteem
- Zicht krijgen op eigen leervragen

Materiaal

Tekeningen uit het Vlaggensysteem

Werkwijze

Stap 1 Iedereen kiest 1 tekening en bereidt zich voor op deze tekening. Jij gaat vanuit een trainersrol de tekening zo bespreken met je subgroep.

Stap 2 Leg de tekening voor aan je subgroep en ga het gesprek aan.

Hulpvragen:

- Wat zie je, past dit binnen de gezonde seksuele ontwikkeling?
- Hoe zou je deze tekening beoordelen op basis van het VS? Denk eraan alle criteria te gebruiken!
- Hoe zou je reageren?

Stap 3 Iedereen in je subgroep schrijft 'een top: wat ging er goed in het bespreken van de tekening' op een geeltje en geeft dit aan jou.

Je eigen eyeopeners en knelpunten noteer je voor jezelf. Die kun je in de rest van de training inbrengen.

WERKVORMEN

Inleiding

Werkvorm 1: Duiden & beoordelen

Werkvorm 2: Duiden & beoordelen van eigen casuïstiek

**Werkvorm 3: Reageren op seksueel en
seksueel grensoverschrijdend gedrag**

Werkvorm 4: Wat zegt het je?

**Werkvorm 5: Inleefoefening voor professionals in
seksueel gedrag**

Hand-outs bij werkvormen

Normatieve lijst

Werkvormen Met kinderen en/of jongeren of professionals aan de slag!

Inleiding

Om kinderen en/of jongeren en professionals kennis te laten maken met de methodiek van het Vlaggensysteem zijn er verschillende werkvormen te gebruiken die hieronder beschreven staan. De werkvormen kunnen helpen om:

1. Het gesprek over seksueel gedrag aan te gaan.
2. Een klimaat te creëren waarbij seks en grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar is, om zo tot goede afspraken te komen over de aanpak.
3. Emotioneel beladen situaties gestructureerd te bespreken.
4. Het thema seksualiteit en gezond seksueel gedrag in netwerkverband of in de organisatie in te brengen en van daaruit een aanpak vorm te geven.

Tips en richtlijnen bij de werkvormen

- Gebruik het basisboek Vlaggensysteem (nieuwste versie).
- Bij elke werkvorm staat beschreven wat het doel is, voor welke doelgroep de werkvorm te gebruiken is, wat de werkwijze is en welk materiaal je nodig hebt.
- Zorg dat je de werkvorm goed doorleest en doorgrondt. Neem de tijd om de werkvormen door te lezen en oefen ze het bijvoorbeeld voor je ze uitvoert in een klein groepje. De beoordelingen bij de situaties in dit handboek zijn een vertrekpunt. Het kan dat in de eigen werkcontext de beoordeling volgens de criteria enigszins anders moet worden gemaakt. Neem voldoende tijd en creëer en bewaak een veilige werkomgeving voor de deelnemers.
- De tekeningen kunnen emoties oproepen omdat sommige kinderen en/of jongeren al veel hebben meegemaakt. Dit kan ook voor professionals gelden. Dit is een normale reactie op de confrontatie met grensoverschrijdende situaties. Maak daarom afspraken over veiligheid:
 - Emoties mogen er zijn.
 - Wat heb je nodig om je veilig te voelen?
 - Loop niet zomaar weg als het je te veel wordt maar geef een seintje.
 - Geef aan wat de werkvorm met je doet.
 - Praat vanuit en over jezelf als je het over deze bijeenkomst hebt. Laat geen beschuldigingen toe en uit zelf ook geen oordeel over personen. Houd het gesprek bij gedrag, wat dit oproepten hoe je ermee kan omgaan.
- Zorg ervoor dat emoties niet het gesprek domineren. Neem er wel de tijd voor, maar gebruik de rationele criteria om het gesprek over seksueel gedrag en seksueel grensoverschrijdend gedrag te begeleiden. Geef aan dat het Vlaggensysteem helpt om een normatief kader te hanteren dat boven de eigen emoties en waarden en normen uitstijgt.
- Kinderen en/of jongeren, maar ook professionals kunnen behoefte hebben om na de activiteit nog na te praten met de begeleider, vertrouwenspersoon of een andere deskundige. Houd hier rekening mee in je planning.

Gebruik van materiaal

- Je kunt gebruikmaken van de kaarten met tekeningen (hierna genoemd: tekeningen). Bij elke tekening hoort een leidraad. Dit is achtergrondinformatie voor de begeleider. Deze informatie helpt je bij de keuze van de tekeningen die je wilt gebruiken en bij het geven van een gepaste uitleg bij de vlag of de reactie. Het is niet de bedoeling dat de jongere van deze uitleg een kopie krijgt.
- Verder wordt gebruikgemaakt van symbooltjes voor de criteria en van vlaggen in de 4 kleuren. Je kunt zowel in kleine groepjes als individueel werken.

Het educatief materiaal kan op verschillende manieren worden gebruikt. Afhankelijk van de situatie, de doelgroep en de begeleider.

Aanvullend materiaal

Er is aanvullend materiaal beschikbaar waarin elementen van het Vlaggensysteem in zijn verwerkt of waar geoefend kan worden met de criteria van het Vlaggensysteem, onder andere:

- Op www.seksuelevorming.be vind je de bordlessen 'Over de grens' en het bordspel 'Oké?!'. Movisie (www.movisie.nl¹) heeft de methodiek geïntegreerd in 'Be A Man', een methode voor laagopgeleide jongeren.
- Naast de tekeningen van het Vlaggensysteem zijn de tekeningen uit (N)iets mis mee?!² en het Oké?! spel geschikt om in te zetten.
- Vlaggensysteem op een bordje is binnenkort beschikbaar
- De online game *can you fix it* (<http://canyoufixit.sense.info/>) is handig voor het oefenen met beoordelen van en reageren op situaties van seksueel (grensoverschrijdend) gedrag. Jongeren die deze game spelen kunnen interveniëren in de situatie en zo de afloop bepalen.
- Het beeldmateriaal van de Bloubs staat op <http://www.wecanyoung.nl/bloubs>. Dit kan toegepast worden om het gesprek over seksualiteit op gang te brengen of ook te oefenen met beoordelen van seksueel (grensoverschrijdend) gedrag.

¹ Het Oké?! spel is te bestellen via <https://www.movisie.nl/publicaties/ok%C3%A9-spel-over-seksueel-grensoverschrijdend-gedrag>.

² Meer informatie over (N)iets mis mee?! staat op <http://www.sensoa.be/nieuws/niets-mis-mee-het-vlaggensysteem-voor-jeugdorganisaties>.

Werkvormen Met kinderen en/of jongeren of professionals aan de slag!

Werkvorm 1: Duiden & beoordelen

Doelgroep

Kinderen en/of jongeren, jongeren (met een lichte verstandelijke beperking) en professionals

Doelstellingen

- Kinderen en/of jongeren en professionals kunnen een situatie van seksueel gedrag beoordelen.
- Kinderen en/of jongeren en professionals kunnen uitleggen wat maakt dat bepaald seksueel gedrag wel of niet kan of mag.
- Kinderen en/of jongeren en professionals begrijpen wat de kleuren van de vlaggen betekenen en wat de verschillen zijn tussen de vlaggen.
- Kinderen en/of jongeren en professionals hebben inzicht in welke criteria van belang zijn bij de beoordeling van een specifieke situatie.

Materiaal

- Instrumentarium Vlaggensysteem (Zie basisboek Vlaggensysteem)
- Tekeningen Vlaggensysteem
- Hand-out 1 t/m 4 en 10

Werkwijze

Stap 1 Leg uit wat de bedoeling is. De kinderen en/of jongeren of de professionals krijgen tekeningen waarop seksuele situaties staan. Zij moeten beoordelen of dat mag of niet, en aangeven wat maakt dat het wel of niet mag.

Als trainer maak je een keuze uit de tekeningen en faciliteer je het gesprek.

Stap 2 Verdeel de groep in teams van max. 5 kinderen en/of jongeren of de professionals. Per team wordt gewerkt met een vijftal tekeningen, die je vooraf hebt geselecteerd. Ieder team werkt met dezelfde tekeningen.

Per tekening formuleert elk team of groep antwoorden op de onderstaande vragen:

- Wat zie je op deze tekening?
- Wat je ziet op de tekening, mag dat? Of: vind je dat oké of niet?
- Wat maakt dat je vindt dat dit wel of niet mag?
- Indien niet, wat is hier fout/ wat is hier seksueel grensoverschrijdend/ wat gaat over een grens (naar zichzelf of naar de andere(n) toe)?

Stap 3 Vraag de groep voorbeelden te geven van tekeningen waarvan zij denken dat het niet mag of niet oké is. Vraag hen wat maakt dat zij dit vinden. Indien zij één van de criteria van het Vlaggensysteem benoemen, wijs je het criterium op het stuurwiel aan of herformuleer je het als 1 van de criteria. Vraag vervolgens naar situaties die volgens hen wél kunnen. Vraag opnieuw naar wat maakt dat het oké is.

Ga door tot je alle criteria hebt gevonden en vraag door op het criterium: 'weet jij wat maakt dat wij hierover praten?'.

Stap 4 Je toont de 4 vlaggen en legt uit dat groen helemaal oké is en zwart helemaal niet oké. Geef een voorbeeld van groen en zwart gedrag. Geef vervolgens aan dat geel (een beetje niet oké) en rood (niet oké) daartussenin zitten en geef ook daar voorbeelden van. Leg uit dat ze moeten proberen de andere situaties bij een vlag te leggen. Je kunt deze stap ook overslaan en als begeleider na het praten over de criteria zelf de vlaggen geven en dan met stap 6 verder gaan.

Stap 5 De situaties worden één voor één doorlopen, en bij een vlag gelegd. Leg uit wat maakt dat een bepaalde vlag een bepaalde kleur krijgt. Als alle situaties zijn gevlagd, besluit je met de algemene kenmerken per vlag. Laat, als dat kan, de conclusies uit de groep komen.

Vragen:

- Wat valt jullie op bij de groene vlag?
- Wat kenmerkt een zwarte vlag?
- Wat is een gele vlag?
- Wanneer hebben we een rode vlag?

Nazorg

Het is aan te raden om als begeleider na de oefening nog een tijdje beschikbaar te zijn. Kinderen en/of jongeren die negatieve ervaringen hebben opgelopen, willen misschien nog wat verder met je doorpraten.

Werkvormen Met kinderen en/of jongeren of professionals aan de slag!

Werkvorm 2: Duiden & beoordelen van eigen casuïstiek

Doelstellingen

- Professionals kunnen twijfels in hun werkpraktijk (over ervaringen van kinderen en/of jongeren) zichtbaar en concreet maken.
- Professionals zijn in staat het instrumentarium van het Vlaggensysteem op eigen casuïstiek toe te passen en te verbaliseren.
- Professionals krijgen zicht op wat ze in betreffende casus al weten en welke vragen nog beantwoord moeten worden.

Materiaal

- Instrumentarium Vlaggensysteem (Zie basisboek Sensoa Vlaggensysteem)
- Tekeningen Vlaggensysteem
- Hand-out 1 t/m 5 en 10

Werkwijze

Deze opdracht is bedoeld om met het instrumentarium van het Vlaggensysteem aan de slag te gaan met casuïstiek uit de praktijk. Soms komen deelnemers met een bepaalde casus naar de training en verlangen ze een oplossing hiervoor. Waak als trainer voor hoge verwachtingen. Het gaat in deze variant om het oefenen van de vaardigheid (om eigen casuïstiek te gieten in een plaatje à la de tekeningen van het Vlaggensysteem) en met hulp van het instrumentarium de dialoog met elkaar aan te gaan.

- Stap 1* Vraag de deelnemers naar voorbeelden van situaties waarin kinderen en/of jongeren seksueel gedrag vertonen waarvan ze niet zeker zijn of dit gedrag oké is. Noteer op flap of bord: leeftijd, geslacht, betrokkenen, feiten, twijfels en vragen. Twee situaties volstaan om mee aan de slag te gaan.
Kies of je met één of met allebei aan de slag gaat.

TIP: Vraag naar casuïstiek waar mensen twijfels hebben of het seksueel gedrag gezond is of niet. Als je dit niet specifiek vraagt, komen mensen met zware, ingewikkelde casuïstiek met een rode of zwarte vlag. In deze oefening is het doel het bespreken van twijfel en toepassen van het instrumentarium op eigen casuïstiek. Daar ligt het accent dan ook.

- Stap 2* De valkuil is dat er heel veel discussie ontstaat over de casus. Door de situatie van de casus zo concreet te maken, ontrafel je de casus beter en ontdoe je hem van ruis (meningen, emoties etc.).
Dit kun je doen door samen met de groep een plaatje (of meerdere plaatjes) van de situatie te maken à la de tekeningen van het vlaggensysteem van de casus. Dit kan door letterlijk te tekenen of door in woorden te verbeelden.
Vraag aan de groep: Wie beoordeel je hier?

TIP: Blijft de discussie, verander dan de context van de casus die is ingebracht. Dat maakt dat deelnemers objectiever kunnen beoordelen.

Stap 3 Geef de opdracht alle criteria langs te lopen en te identificeren welke kleur vlaghieraan gegeven kan worden. Men mag in kleine groepjes werken of per tweetallen.

Stap 4 Plenair loop je de casuïstiek samen door. Waak ervoor dat je de discussie -die in de subgroepen plaatsvond- niet te uitgebreid herhaald wordt.

Verdiepingsvragen:

- Heb je alle informatie om de casuïstiek te beoordelen?
- Zo nee, welke informatie heb je nog nodig?
- Wie is daar verantwoordelijk voor en gaat hiervoor zorgen?

Werkvormen Met kinderen en/of jongeren of professionals aan de slag!

Werkvorm 3: Reageren op seksueel grensoverschrijdend gedrag van kinderen en/of jongeren

Doelgroep

Kinderen en/of jongeren en professionals.

Doelstellingen

Kinderen en/of jongeren en professionals kennen een kleur van een vlag toe aan situaties.

- Kinderen en/of jongeren en professional gebruiken criteria om te argumenteren. Specifiek voor kinderen en/of jongeren:
- Kinderen en/of jongeren geven en krijgen van elkaar tips hoe met een situatie van seksueel grensoverschrijdend gedrag om te gaan.

Specifiek voor professionals:

- Professionals kunnen tips geven aan kinderen en/of jongeren hoe met een situatie van seksueel grensoverschrijdend gedrag om te gaan.
- Professionals bedenken een pedagogische reactie op grond van een situatie van seksueel of seksueel grensoverschrijdend gedrag.
- Professionals reflecteren op de eigen begeleidershouding.

Materiaal

- Boek Sensoa Vlaggensysteem Hoofdstuk 3 Seksualiteit en Grenzen

Werkwijze

Werkwijze kinderen en/of jongeren

Kies tekeningen die seksueel gedrag en seksueel grensoverschrijdend gedrag tonen. Toon ze niet tegelijkertijd maar na elkaar. Let hierbij op de opstelling met de groep. Je kunt in een kring gaan zitten met de tekeningen als je denkt dat dit meer vertrouwen geeft.

Stap 1 Toon een tekening aan de groep en laat ze reageren, waarbij je ze kort laat zeggen wat ze zien. Vervolgens stimuleer je ze om te praten over hoe je kunt reageren vanuit de verschillende personen die op de tekening te zien zijn. Voor de reactie kun je terecht op de achterkant van de tekening.

Let erop dat volgende zaken voldoende aandacht krijgen:

- De reactie ten opzichte van wie het gedrag stelt.
- De reactie ten opzichte van wie het gedrag ondergaat.

Bij tekeningen die gaan over seksueel grensoverschrijdend gedrag kan je de stap maken naar de vraag: Wat helpt als jou zo iets overkomt; wat kun je zelf doen?

Stap 2 Zet daarna op een rij hoe je kunt reageren op de persoon die over jouw grens gaat. Oefen eventueel met kant-en-klare zinnen.

Werkwijze professionals

- Stap 1** Selecteer een aantal cases of tekeningen. Bespreek plenair per tekening welke criteria er oké zijn, en welke niet. Geef de situatie een beoordeling met een kleur van een vlag. Controleer of die beoordeling afwijkt van deze van het handboek, en onderzoek op de achterkant van de tekening welke argumentatie daar wordt gegeven. Pas eventueel je beoordeling aan.
- Stap 2** In kleine groepjes of per twee zoekt men vervolgens per vlag naar een correcte en aangepaste pedagogische reactie op het gedrag, en probeert men een benadering en formulering te vinden die aansluit bij de leeftijd of het ontwikkelingsniveau van het kind of de jongere. Raadpleeg hiervoor pagina 73 uit het Vlaggensysteem.
- Stap 3** Daarna presenteert elk groepje de formulering (hoe ze de reactie zouden verwoorden) aan de rest van de groep. Aandachtspunt hierbij is de intonatie en het andere non-verbale gedrag dat de betekenis kan beïnvloeden van de boodschap die je aan de jongere geeft. Nodig de deelnemers uit om het zo realistisch en letterlijk mogelijk te formuleren.
- Stap 4** De deelnemers geven feedback. Wat is goed geformuleerd en wat kan beter?
- Stap 5** Verdieping: Denk na hoe je kunt communiceren met andere betrokkenen: ouders, andere kinderen en jongeren, het bestuur. Heb je voldoende vaardigheden in huis? Of zijn er dingen die je in dit opzicht nog wilt leren?

Werkvormen Met jongeren of professionals aan de slag!

Werkvorm 4: Wat zegt het je?

Doelgroep

Kinderen en/of jongeren (al dan niet met een verstandelijke beperking), kinderen en/of jongeren met ervaring met seksueel grensoverschrijdend gedrag en professionals.

Doelstellingen

- Kinderen en/of jongeren en professionals verkennende eigen normen en waarden waardoor het gesprek over seks en seksualiteit op gang komt.

Specifiek voor kinderen en/of jongeren:

- Kinderen en/of jongeren leven zich in in de verschillende personen die betrokken zijn in een situatie, dat wil zeggen degene die de handeling stelt, degene die het ondergaat en mogelijke omstanders.
- Kinderen en/of jongeren kunnen in een veilige omgeving de eigen ervaring of die van leeftijdsgenoten en de gedachten en gevoelens daarbij benoemen.
- Kinderen en/of jongeren denken na over het wel of niet willen meemaken van de op de tekening beschreven situaties of door henzelf ingebrachte situaties.
- Kinderen en/of jongeren bezinnen zich op steun mogen en leren zoeken bij (vijf)betrouwbare mensen in de omgeving bij wie zij terecht kunnen.
- Kinderen en/of jongeren leren te anticiperen op de reacties uit de omgeving.

Specifiek voor professionals:

- Professionals helpen kinderen en/of jongeren bij het verwoorden van gedachten en gevoelens bij een situatie van seksueel gedrag of seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Materiaal

- Tekeningen die refereren naar de leeftijd van kinderen en/of jongeren. Dit kunnen de tekeningen uit het boek Vlaggensysteem zijn, of tekeningen uit het Oké?! spel.
- Hand-out 6

Werkwijze

Stap 1 Werk in een klein groepje of individueel. Laat de kinderen en/of jongeren of professionals een kaart kiezen uit een vijftal kaarten die open op tafel liggen. Kies 5 kaarten waarvan je denkt dat ze aansluiten bij de groep waar je mee werkt. Kies de kaart waarvan je vermoedt dat deze de meeste interesse opwekt.

Stel de volgende vragen:

- Je ziet hier een tekening. Wat zie je op de tekening? (Laat de kinderen en/of jongeren beschrijven wat ze zien.)
- Wat denk je daarbij bij het zien van deze situatie? Welke leuke gedachten? Welke minder leuke gedachten?
- Wat voel je bij het zien van deze situatie? Welke positieve gevoelens? Welke minder leuke gevoelens?
- Wat zou figuur X voelen in deze situatie? Wat maakt dat je dit zegt?
- Stel dat jijzelf figuur X zou zijn in deze situatie, wat zou je daarvan vinden?
- Hoe zou je je hierbij voelen?

- En als je figuur Y, Z, ... zou zijn?
- Zou je dit willen meemaken? Wat maakt dat je zegt: ja ik zou dit willen meemaken? Wat maakt dat je dit niet zou willen meemaken?
- Heb je weleens over zoiets als op de tekening staat gehoord op school, van je vrienden...? Wil je erover vertellen?
- Heb je weleens zoiets als op de tekening staat zelf meegemaakt? Wil je erover vertellen?

NB Het is bij deze werkvorm niet de bedoeling om een vlag te geven want het gaat om vergroten van het inlevingsvermogen van jongeren. Gebruik de vragen bij werkwijze stap 1. De focus ligt op stap 2 van deze werkvorm: dus besteed aan stap 1 niet teveel tijd.

Stap 2 Op de laatste 3 vragen kun je als begeleider dieper ingaan en de elementen benoemen die maken dat een jongere een situatie wel of niet wil meemaken. Denk aan de criteria van het Vlaggensysteem. Het is mogelijk dat kinderen en/of jongeren de besproken seksuele grensoverschrijdende gedragingen daadwerkelijk hebben meegemaakt of dat andere ervaringen naar boven komen.

Leg uit dat je er niet alleen voor hoeft te staan. Dat je je vaak schuldig en vies en rot voelt maar dat je moet weten: 'Het ligt niet aan jou!' Anderen willen graag helpen maar weten niet hoe. Als jij vertelt wat je hebt meegemaakt, snappen ze er meer van.

Vervolg (eventueel in een volgende bijeenkomst)

Werk in kleine groepjes. Vraag aan elke deelnemers in het groepje: 'Aan wie zou je je verhaal durven vertellen?' Denk hier over na met behulp van de volgende opdracht:

- Teken de contouren van je hand op een blad.
- Schrijf in elke vinger van je hand de naam van een persoon bij wie jij zou kunnen gaan aankloppen als dit jou zou overkomen.
- Bespreek welke personen wel en niet betrouwbaar zijn en in staat zijn te helpen (bijvoorbeeld: een teddybeer kan niets doen).
- Kies een persoon uit en bespreek wat deze vertrouwenspersoon kan doen om je te helpen.

Extra: Het kan zo zijn dat mensen je niet geloven als je je verhaal vertelt. Dit is pijnlijk maar komt vaak voor. Mensen schrikken ervan en kunnen daar niet mee omgaan. Geef jezelf hier niet de schuld van. Voorbeelden wat je zou kunnen zeggen in zo'n geval: Maak de jongere duidelijk dat het geen schuld treft, wat degene die het gedrag heeft gesteld ook gezegd heeft. Vertel dat de jongere niet de enige is die dit heeft meegemaakt en dat zijn/haar gevoelens normaal zijn. Maak ruimte voor vragen. Raadpleeg pagina 80 van het Vlaggensysteem.

Nabespreking

Seksuele situaties kunnen heel verwarrend zijn en kunnen voor ieder van ons een verschillende betekenis hebben. Daarom is het goed om stil te staan bij wat de gedachten en gevoelens zijn van de kinderen en/of jongeren, en hierbij alle reacties te accepteren. Door een open houding en het stellen van gerichte vragen kun je de jongere de ruimte geven om te vertellen.

Leg ook uit wat de gevolgen zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag voor de betrokken kinderen en/of jongeren. Maak duidelijk dat ze met zulke verhalen naar de begeleiders kunnen komen.

Nazorg

Als je merkt dat een jongere wel wil, maar niet durft te praten, benoem dan voorzichtig wat je ziet. Geef aan dat je er ook op een ander moment over wilt praten. De jongere kan zo de kans pakken om met je in gesprek te gaan, en over de ervaring proberen te vertellen.

Wil je er meer over zeggen? Geef aan waar de jongere verder terecht kan, bijvoorbeeld bij een vertrouwenspersoon. Voor jou als begeleider gelden de vijf stappen van meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling. Dit is een meldrecht en geen meldplicht. Kijk voor meer informatie op: www.meldcode.nl.

Werkvormen Met kinderen en/of jongeren of professionals aan de slag!

Werkvorm 5: Inleefoefening voor professionals in seksueel gedrag

Doelgroep

Professionals

Doelstellingen

- Professionals zijn bewust van hun motieven, beweegredenen onder seksueel gedrag.
- Professionals vertalen hun eigen ervaringen naar het huidige seksuele gedrag van kinderen en/of jongeren met oog voor de onderliggende beweegredenen en motieven.
- Professionals kunnen motieven en emoties voor seksueel gedrag benoemen.
- Professionals worden zich bewust dat seksualiteit breder is dan de tweedeling liefde en lust.

Materiaal

- Woordveld seksuele ervaringen (hand-out 7).
- Motieven voor seksueel gedrag (zie boek Vlaggensysteem 2.3).
- Voorbeelden van seksueel gedrag van kinderen en/of jongeren (hand-out 8).

Vooraf

Schep randvoorwaarden voor een veilig klimaat in de groep, omdat het om eigen ervaringen gaat.

Bijvoorbeeld:

- Emoties mogen er zijn.
- Wat heb je nodig om je veilig te voelen?
- Loop niet zomaar weg als het je te veel wordt, maar geef een seintje.
- Geef aan wat de werkvorm met je doet.
- Praat vanuit en over jezelf.

Werkwijze

Stap 1 Geef de deelnemers het woordveld met seksuele ervaringen (hand-out 8) Vraag hen één voorbeeld uit te kiezen en zich deze seksuele ervaring voor de geest te halen. Vraag hen een ervaring te kiezen waarbij ze zich veilig voelen om deze te delen in een tweetal.

Geef het volgende aan: *Je hoeft je ervaring niet in de grote groep te delen, het mag wel. Vertel deelnemers dat de latere terugkoppeling in de grote groep betrekking heeft op de onderliggende motieven, niet op de ervaring zelf.*

Stap 2 Verdeel de groep in tweetallen. Nodig de deelnemers uit om de gekozen ervaring kort te delen in het tweetal.

Vraag om in het tweetal motieven en drijfveren van het seksueel gedrag te bij elkaar uit te vragen. Geef voorbeelden ter verduidelijking.

Bijvoorbeeld:

- Wat was je bedoeling met verkering? Wilde je met hem/haar trouwen of een leuke tijd?
- Wat was je verlangen of je drive?
- Wat speelde daarin mee?
- Waren er ook bekommernissen, zorgen?
- Hoe voelde je je daarbij?

- Stap 3** Wissel n.a.v. stap 2 met de groep plenair uit welke 'motieven voor seksueel gedrag' naar voren kwamen.
Schrijf de motieven die naar voren komen bij de verhalen op een flap.
- Stap 4** Bekijk hand-out 8. Op deze lijst staan voorbeelden van seksuele gedragingen van kinderen en/of jongeren. Vraag de groep (eventueel in tweetallen) de voorbeelden van seksuele gedragingen te koppelen aan mogelijke motieven voor dit gedrag.
Per situatie kunnen meerdere motieven een rol spelen.
- Stap 5** Evalueer deze oefening.
Check of het lukte om de motieven van seksueel gedrag van kinderen en jongeren te achterhalen. Wat ging goed en wat was lastig?

Lukte het de deelnemers zich in te leven in de motieven van de kinderen en/of jongeren? Of speelde volwassen motieven voor seksueel gedrag een rol bij het achterhalen van de motieven van het seksueel gedrag van kinderen en/of jongeren.

Achtergrondinformatie: Volwassenen denken vaak dat er maar 2 motieven zijn voor seksueel gedrag: liefde en lust. Voor kinderen en jongeren zijn er veel meer motieven zoals nieuwsgierigheid, experimenteren, status etc.

Eindig het gesprek met de vraag wat deze oefening oplevert:

- Helpen onze eigen ervaringen als kind/jongere om de huidige generatie kinderen en/of jongeren te begrijpen?
- Wat levert de bezinning op de motieven op?

Variant

Specifiek voor jongeren

Doelstellingen







- Jongeren benoemen motieven en emoties voor seksueel gedrag.
- Jongeren kunnen zich inleven in de motieven van seksueel gedrag van leeftijdgenoten.
- Jongeren worden zich bewust dat seksualiteit breder is dan de tweedeling liefde en lust.

Werkwijze

- Stap 1** Neem samen de 'motieven voor seksueel gedrag' door. Vraag nog voorbeelden ter illustratie.
- Stap 2** Bekijk hand-out 8. Op deze lijst staan voorbeelden van seksuele gedragingen van leeftijdgenoten. Vraag de groep (eventueel in tweetallen) de voorbeelden van seksuele gedragingen te koppelen aan mogelijke motieven voor dit gedrag.
- Stap 3** Evalueer deze oefening. Stel bijvoorbeeld deze vragen:
- Wat leverde het je op?
 - Wat roept het op?

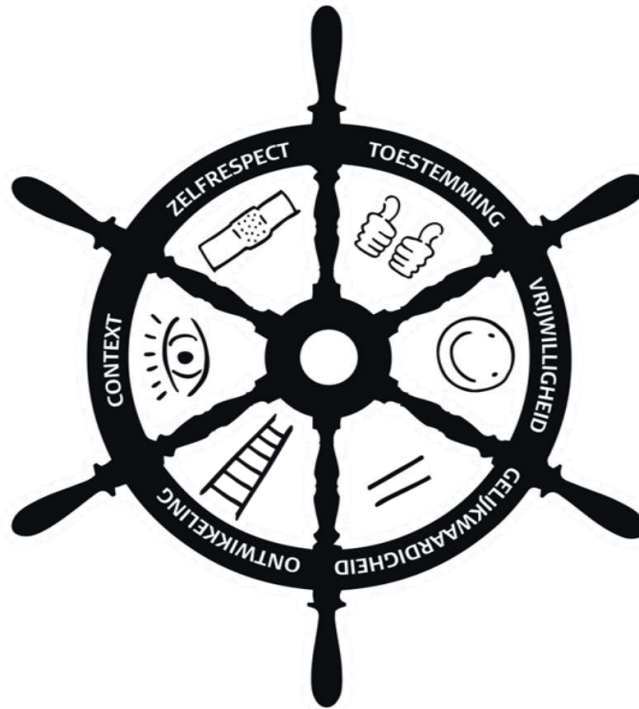
Hand-out 1: Regels voor seksueel gedrag¹

Regels seksueel gedrag:

	<p>Ik doe alleen seksuele dingen als ik die zelf wil en als de ander akkoord gaat.</p>
	<p>Ik voel me niet onder druk gezet, ik zet niemand onder druk.</p>
	<p>Ik ben niet de meerdere of de mindere.</p>
	<p>Ik doe dingen die passen bij mijn leeftijd.</p>
	<p>Ik doe de dingen op een plaats en een manier die anderen niet storen.</p>
	<p>Ik doe mezelf of anderen geen pijn.</p>

¹ Frans, E. (2010). Methodes Vlaggensysteem, Sensoa.

Hand-out 2: Stuurwiel met 6 criteria²



² Frans, E. (2010). Methodes Vlaggensysteem, Sensoa.

Hand-out 3: Te zetten stappen bij het duiden, beoordelen en reageren met behulp van de tekeningen.

Door de tekeningen op systematische wijze te doorlopen, komen alle stappen aan bod.
Wat zijn de stappen?

1. Wat zie je? (los van de tekst)
 - Let op non-verbale elementen
 - Lees de tekst
2. Wie doet wat? Wie beoordelen we? De persoon die het gedrag stelt (initieert e.d.) wordt beoordeeld.
3. Past dit in een gezonde seksuele ontwikkeling? Ja of nee?
4. Criteria stuk voor stuk doorlopen op de volgorde. Laat per criterium beargumenteren. Vermijd discussie die doorgaat.
5. Score per criterium (zie tips).
6. N.B. Bij leeftijdsadequaat → normatieve lijst.
7. Toekennen van de (voorlopige) vlag (kleur bepalen).
8. Check of er sprake is van een “let op” situatie. Zo ja, loop elk criterium opnieuw door.
9. Toekennen van de definitieve vlag.
10. Handelen (Richtlijnen). Hoe zou je reageren? Letterlijk formuleren!

Tips:

1. Vraag door op de criteria. Beargumenteer. Gebruik de hulpvragen.
2. Niet te lang discussiëren over criteria. Kom je er niet uit, ga dan naar het volgende criterium of plaats je het seksuele gedrag in een andere context zodat mensen los van hun eigen ingevulde plaatje van de situatie komen.
3. “Ik heb te weinig informatie” is iets wat deelnemers snel zeggen. Wijs erop dat je dat dit in de praktijk ook vaak het geval is. En stimuleer deelnemers om wat ze niet weten om te zetten in wat ze nog moeten vragen/ welke informatie nog nodig is om goed te kunnen duiden en beoordelen.
4. Scoren kan op verschillende manieren.
 - Ja/nee/n.v.t./?
 - +, +/-, -, --
 - +OK, +/-OK, -OK, --OK
 - Op kleur van de vlag (heeft niet onze voorkeur omdat het je tijdens het duiden en beoordelen beïnvloed wordt qua kleur vlag).
5. Je kunt in stap 3 als extra vraag toevoegen: wat voel je?
Doel: het benoemen van het achterliggende gevoel geeft inzicht in eigen waarden en normen aan. De ‘voel’ vraag kun je stellen als je een idee hebt dat er sterke waarden en normen een rol spelen die afwijken van het normatieve kader in het Vlaggensysteem.

Hand-out 4: Hulpvragen bij bespreking/duiden tekening Vlaggensysteem

<p>Algemeen per tekening</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wat zie je op de tekening? ▪ Past dit gedrag binnen gezonde seksuele relatie? Leg uit. ▪ Ken je mensen die dit hebben meegemaakt? ▪ Stel dat je het meemaakt, wat doet dat dan met jou?
<p>Algemeen per criterium</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Waarom is dit belangrijk? ▪ Wat kan er gebeuren als je daar geen rekening mee houdt? ▪ Is dat altijd zo? ▪ Hoe zie je of dit criterium aanwezig is of niet?
<p>Toestemming</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Willen ze het allebei/allemaal? ▪ Hebben beide partijen aan elkaar (non)verbaal laten weten dat ze het willen? ▪ Weten ze allebei waar ze ja tegen zeggen? ▪ Hebben ze allemaal plezier? ▪ Hoe zie je dat (ontspannen, rust, communicatie etc.)
<p>Vrijwilligheid</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Doen ze het uit vrije wil? ▪ Is er een druk of dwang aanwezig? ▪ Was het fijn, leuk, plezierig? Wat wel/niet? ▪ Is er een beloning beloofd? ▪ Kan de betrokkene weigeren? ▪ Is er geweld gebruikt?
<p>Gelijkwaardigheid</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Is er iemand de baas over de ander wat betreft: <ul style="list-style-type: none"> • fysieke kracht • biologische ontwikkeling • mentale rijpheid • intelligentie ▪ Is er een verschil in positie in de groep, status, populariteit? ▪ Wie had het voor het zeggen in deze situatie? ▪ Hoe zie je dat? ▪ Heb je het gevoel dat je tegen de ander(en) op kan?
<p>Passend bij de leeftijd en/of de ontwikkeling</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Past het bij de leeftijd/ontwikkeling? ▪ Hoe wordt het specifieke gedrag geduid in de normatieve lijst? ▪ Is er een verklaring die maakt dat het gedrag afwijkt van de normatieve lijst?
<p>Passend bij de context</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Is de plek oké? ▪ Is het gedrag storend voor iemand anders/ de omgeving? ▪ Zijn er regels over wat wel en niet mag in deze context? ▪ Is er een context waar seksueel gedrag wel kan?
<p>Zelfrespect</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Is het psychisch of lichamelijk schadelijk voor jezelf? ▪ Is er een sociaal nadeel? ▪ Kunnen betrokkenen gekwetst worden?

Hand-out 5: Hoe gebruik je de tekeningen en eigen casuïstiek?

De tekeningen helpen (professionele) opvoeders bij het beoordelen en bespreekbaar maken van seksueel (grensoverschrijdend) gedrag onder en jegens kinderen en jongeren. Specifiek voor de context en doelgroep van de RJ zijn 24 tekeningen ontwikkeld. Elke tekening heeft op de achterzijde een beschrijving: duiding van de situatie aan de hand van de zes criteria en ten aanzien van wat bekend is over adequaat seksueel gedrag, passend bij de leeftijd of ontwikkeling (zie ook de normatieve lijst); de toegekende vlag en voorbeelden van verschuiving van de vlag naar een andere kleur; en voorbeeldreacties.

De tekeningen gebruiken op de groep

De tekeningen kunnen gebruikt worden:

- Als zich een actuele situatie voordoet op de groep waar een tekening bij van pas komt.
- Als educatief materiaal tijdens groepsvoorlichtingen. Van belang is dat de criteria doorlopen worden en besproken worden in de taal van kinderen/jongeren. Het stuurwiel helpt hierbij. De begeleider heeft concrete voorbeelden voor handen om de criteria toe te lichten
- Individueel: met een kind of jongere kan een tekening erbij gepakt worden als er bijvoorbeeld een vermoeden is dat grensoverschrijdend gedrag heeft plaatsgevonden en dit niet of moeilijk bespreekbaar is. De tekening kan helpen om over eigen ervaringen te vertellen. (Vlaggensysteem op een bordje noemen)

N.B. Jongeren vinden de tekeningen vaak saai en kleurloos. Dit kan de groepsleider hinderen om ze te gebruiken. Argumenten om juist de tekeningen te gebruiken kunnen van pas komen zoals: Seksueel gedrag roept vaak veel op. Het is heftig of wordt als heftig ervaren. Door de tekening rustig (en saai en kleurloos) te houden, kun je er beter naar kijken. Kijk er eens rustig naar en vertel me wat je ziet.... De hulpvragen per criterium helpen het gesprek over de tekening op gang te houden. Verder kun je gebruik maken van de diverse werkvormen voor jongeren in de train-de-trainersmap en het draaiboek.

De tekeningen gebruiken tijdens een training

Tijdens een training worden de tekeningen gebruikt om de verschillende onderdelen van het instrumentarium van het Vlaggensysteem RJ goed in te trainen. In de werkvormen in de train-de-trainersmap kun je lezen hoe je dit kunt doen.

Het instrumentarium van het Vlaggensysteem is ook goed te gebruiken bij **eigen casuïstiek**.

Werkvorm 1 *Variant voor professionals in de RJ Duiden en beoordelen van eigen casuïstiek* in de train-de-trainersmap beschrijft hoe je dat stapsgewijs doet. Het inzetten van casuïstiek in de trainingen waarbij het Vlaggensysteem nog niet met behulp van de tekeningen is doorgenomen, is niet aan te raden. Een eigen casus wordt gekenmerkt door een opeenvolging van gebeurtenissen, waar verschillende partijen bij betrokken zijn. Hierdoor is een eigen casus niet eenvoudig te herleiden tot een eenduidige te beoordelen situatie van seksueel gedrag.

Het helpt om van de casus verschillende apart te beoordelen situaties te maken, waarbij de criteria stuk voor stuk per situatie doorlopen worden. Het (schetsmatig) tekenen van de situaties maakt ze concreet en tastbaarder en het vergemakkelijkt de beoordeling. Vaak wordt tijdens het ontrafelen van de situatie duidelijk welke informatie ontbreekt en dat informatie is doorgegeven die een suggestief karakter heeft. Opschrijven wat nog onduidelijk is en aan wie om verheldering gevraagd moet worden, maakt onderdeel uit van het proces.

Hand-out 6: Vertrouwenspersonen Vlaggensysteem Basis³

Wat moet mijn vertrouwenspersoon doen?

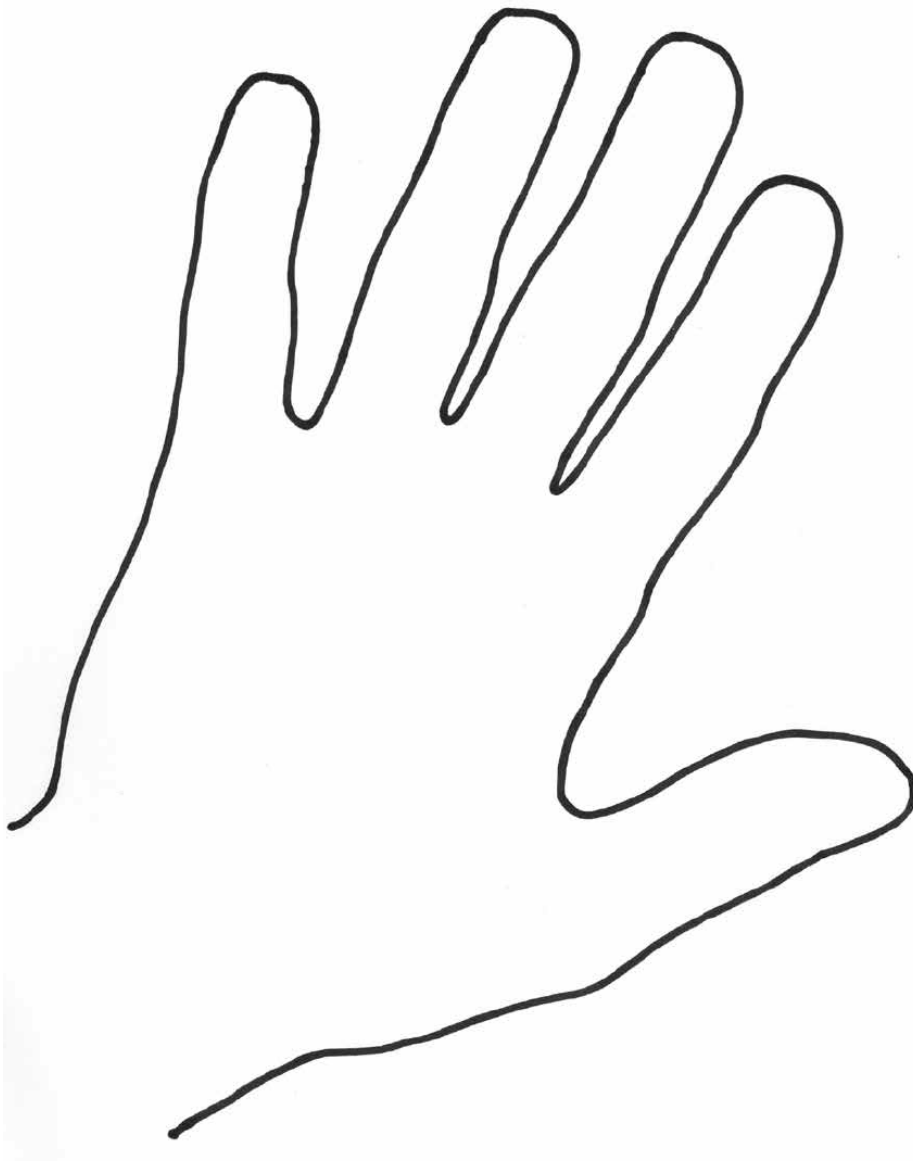
Geloven wat ik vertel.

Mij niet de schuld geven.

Niet boos worden.

Zeggen dat het goed is dat ik het vertel.

Mij helpen



© Sensoa en Garant – Uitgevers

³ Frans, E. (2010). Methodes Vlaggensysteem, Sensoa.

Hand-out 7: Woordveld seksuele ervaringen⁴

Eerste tongzoen Gluren door het sleutelgat naar je ouders die seks hebben
Gluren naar vriendjes of vriendinnetjes bij het verkleden
Zich niet willen uitkleden waar andere bij zijn De piemel van een vriendje willen zien
De schaamlipjes van een vriendinnetje willen zien Een leeftijdsgenoot betasten onder de kleren
 Je schaamhaar afscheren
Jezelf naakt bekijken en verleiden voor de spiegel
 Sexy of stoer gekleed gaan
Eerste keer oraal bevredigd worden Tegen jouw zin betast worden
 Eerste menstruatie/eerste zaadlozing
Seksuele opwinding voor de eerste keer
Prentjes van blote borsten of blote lijven uitknippen Porno of erotica bekijken
Een lief hebben
Verliefd zijn Liefdesbrieven schrijven
Weten waar de kindjes vandaan komen
Je eerste valentijnsgeschenkje
 Masturbatie
Geconfronteerd met ongewenste seks
 Anticonceptiegebruik
 De eerste keer seks
Sekswoorden Betrapt worden Volwassenen betrappen bij de seks


⁴ Frans, E. (2010). Methodes Vlaggensysteem, Sensoa.

Hand-out 8: Voorbeelden seksueel gedrag van jongeren en motieven⁵

Situaties	Motieven
Een jongen van 12 loopt in het zwembad rond met een erectie. Deze is goed te zien omdat hij een wijde bermudazwembroek aan heeft. De begeleiders noteren ook dat hij een rode blos op de wangen heeft.	Nieuwsgierigheid: willen weten, kennen, zien, ruiken, voelen, doen, van fascinatie naar angst
Een meisje van 6 zit regelmatig te wippen op haar stoel in de klas. Daarbij heeft ze dromerige ogen en lijkt ze heel ver weg.	Imitatie: de groten nadoen, seksueel rollenspel, zich inleven in een rol, groot doen...
Een meisje van 13 kleedt zich heel sexy en laat veel inkijk op borsten en billen toe. Ze draagt hoge hakken en doet mascara op.	Zelfbevestiging en trots: slimheid en kracht tonen, overtroeven met kennis, mooi gevonden willen worden...
Een jongen stuurt een naaktfoto van zijn liefje door aan zijn vrienden zonder haar toestemming.	Regels tarten: dingen doen die niet mogen, stout zijn...
Een jongen van 8 doet graag meisjeskledij aan.	Status of inwijdingsritueel: erbij horen, intimiteit en geheimen delen met elkaar...
Twee kinderen van 7 en 8 spelen doktertje. Ze schrikken erg als je hen betraapt.	Intimiteit zoeken: vertrouwen leren hebben en geven, geheimpjes delen, wij alleen...
Een meisje van 5 kijkt hoe een jongetje van 6 plast.	Fantasie in praktijk brengen: scènes en rollen, oefenen en ervaringen opdoen
Een jongen van 10 maakt obscene tekeningen op zijn kamer.	Spanning ontladen: seks als uitlaatklep voor frustratie of vernedering, troost voor verdriet
Een meisje van 12 zit op de schoot bij een 17 jarige jongen. Ze kijkt hem verleidelijk aan.	Zoeken naar genot: genieten en opwinding
Een meisje van 15 wordt door enkele jongens van dezelfde leeftijd vastgehouden om haar kleren uit te kunnen trekken.	Seksuele identiteit: beleven en tonen dat je een soort jongen of meisje bent
Twee jongens van 14 logeren bij elkaar. Ze laten hun erectie aan elkaar zien.	Seksuele oriëntatie: willen beleven en tonen
Een jongen van 15 laat zijn penis zien op de webcam.	Macht hebben over anderen: gevoel dat anderen naar jou opkijken, anderen beschermen, kwetsen, uitdagen...

⁵ Frans, E. (2010). Draaiboek trainingen Vlaggensysteem, Sensoa.

Hand-out 9: Seksuele ontwikkelingslijn



duimzuigen	zindelijk zijn	doktertje spelen
met de hand in de broek zitten	op de schoot van een vertrouwde volwassene kruipen	nieuwsgierig naar eigen lichaam
nieuwsgierig naar geslachtsdelen van volwassenen	orgasme	een echte jongen of meisje willen zijn
verliefdheid	verkering	schaamte
opwinding	vieze woorden	seksfantasie



zorg om uiterlijk	tongzoenen	strelen onder de kleren
twijfelen over geaardheid	naakt vrijen	geslachtsgemeenschap
menstruatie of nachtelijke zaadlozing	seksplaatjes kijken	gluren
verleiden	verleid worden	ontrouw zijn

Hand-out 10: Normatieve lijst

De normatieve lijst is een wetenschappelijk onderbouwd overzicht. Dit overzicht laat zien welk seksueel gedrag van kinderen en jongeren bij welke kalenderleeftijd (nul tot achttien jaar) hoort.

De normatieve lijst gebruik je bij het duiden van seksueel gedrag.

Let op: Er is één normatieve lijst die gehanteerd wordt voor Vlaanderen en Nederland. De normatieve lijst die gebruikt wordt bij het Vlaggensysteem RJ is dus dezelfde als die van het Vlaggensysteem (Frans & Franck, 2014) en Buiten de Lijnen (Frans, et al., 2016). Elke vijf jaar wordt de normatieve lijst herzien. De laatste versie van de normatieve lijst is te vinden op www.sensoa.be.

De normatieve lijst van het Vlaggensysteem is gebaseerd op de normale ontwikkeling van jongeren in het algemeen in Vlaanderen en Nederland. De normatieve lijst is ook voor de jongeren in de RJ uitgangspunt bij het beoordelen van het criterium 'passend bij de ontwikkeling' van seksueel gedrag. Ook bij jongeren met een of meerdere problematieken geldt dat seksueel gedrag volgens dezelfde systematiek en met dezelfde normatieve lijst beoordeeld wordt als bij jongeren zonder een specifieke problematiek.

Het gebruik van de normatieve lijst bij jongeren met een disharmonisch ontwikkelingsprofiel vraagt extra aandacht (zie ook: Schakenraad & Janssens, 2008; Frans, et al., 2016, p.44). Ook bij deze jongeren gebruik je de normatieve lijst bij het duiden van het gedrag. Je kijkt bij het criterium 'passend bij de ontwikkeling' naar de volgende vier aspecten:

- Kalenderleeftijd
- Cognitieve ontwikkelingsleeftijd,
- Sociaal emotionele leeftijd
- Levenservaring

Alle vier aspecten neem je mee tijdens het duiden van seksueel gedrag. De kalenderleeftijd is en blijft ook bij deze groep het uitgangspunt.



kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

ACHTERGRONDMATERIAAL

Gids voor ouders

Over de grens?

Seksueel opvoeden met het Vlaggensysteem



Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

Vlaams
expertisecentrum
voor
seksuele
gezondheid

SENSOA

Redactie: Thierry Franck, Erika Frans, Els Van Decraen

Eindredactie: Barry Caers

Met dank aan: Ruth Borms, Anoushka Boet, het SGGJ-overleg,
de ouders die de gids getest hebben

Nederlandse redactie: Lou Repetur en Anoushka Boet

Vormgeving: Suggestie & illusie

Illustraties Liese Stuer

Bestellen: www.movisie.nl

Dit is een voor Nederland herziene versie van de Gids voor
Ouders. Over de Grens? van Sensoa. Met dank aan Sensoa voor
hun toestemming hiervoor.

Overname van informatie uit deze publicatie is toegestaan
onder voorwaarde van de bronvermelding: © MOVISIE,
kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling.

2011



Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Deze publicatie is tot stand gekomen dankzij financiering van
het ministerie van VWS.

Inhoudsopgave

Inleiding	2
De spelregels	3
Juist inschatten, gepast reageren	4
Groene vlag	5
Gele vlag	6
Rode vlag	7
Zwarte vlag	8
Vlaggensysteem: schema	9
Het goede voorbeeld	10
Meer informatie & hulp	11

Inleiding

In Nederland kunnen kinderen regelmatig in aanraking komen met seksualiteit. Pubers zelfs vrij regelmatig. Op internet, via vrienden, in tijdschriften, op tv, op school, in films... **kinderen en jongeren zijn ook volop hun eigen lichaam en seksualiteit aan het verkennen en ontdekken. Dit gebeurt met of zonder toestemming van ouders.** Ze spelen doktertje, ze worden verliefd, ze kussen, ze zoeken informatie op internet, ze praten erover met leeftijdsgenootjes... Dit is perfect normaal en zij leren ervan. Op deze manier krijgen zij een realistisch beeld van (de eigen) seksualiteit. Al doende leren zij hun eigen wensen en grenzen beter kennen.

Betekent dit dan dat je je kinderen hun gang maar moet laten gaan? Nee, vergelijk het met het verkeer. Iedereen vindt het logisch dat je kinderen de verkeersregels aanleert en verkeerssituaties helpt inschatten voor je ze alleen het verkeer instuurt. **Is het dan niet even logisch dat je kinderen wegwijs maakt in het relationele en seksuele verkeer?** Natuurlijk wel, want ook daar gelden regels en codes waar je ze best van op de hoogte brengt.

Wel of niet aanvaardbaar

Wat je je kinderen zeker kunt aanleren is welk seksueel gedrag oké is en welk seksueel gedrag minder of helemaal niet oké is. Dat gaat niet alleen over kussen, vrijen of andere vormen van fysiek seksueel contact. Ook gluren, chatten over seks of naar porno surfen zijn voorbeelden van seksueel gedrag. Ook daarvan horen je kinderen te weten in hoeverre en in welke gevallen dit gedrag oké is of niet.

Dat je je kinderen het onderscheid helpt maken tussen aanvaardbaar en grensoverschrijdend seksueel gedrag, is erg belangrijk. **De kans wordt dan groter dat ze de grenzen van anderen respecteren en ook hun eigen grenzen en wensen kunnen aangeven.** Kinderen en jongeren worden daar weerbaarder door, want hoe groter de kans dat ze grensoverschrijdend seksueel gedrag herkennen, hoe groter de kans dat ze er adequaat op reageren.

Vlaggensysteem

De vraag is: Hoe doe je dat? Hoe maak je kinderen en jongeren duidelijk welk seksueel gedrag wel of niet aanvaardbaar is? Dat doe je door je kinderen stapsgewijs bepaalde waarden en normen mee te geven, maar ook het Vlaggensysteem kan daarbij helpen. **Dit systeem onderscheidt zes criteria voor gezond seksueel gedrag.** Door kinderen en jongeren vertrouwd te maken met die criteria, breng je ze de spelregels voor gezond seksueel gedrag bij. Dan weten ze waar ze rekening mee moeten houden zodra er seksualiteit in het spel is.

Het Vlaggensysteem helpt je bovendien als ouder, om seksueel gedrag juist te beoordelen en er gepast op te reageren. Dat is belangrijk omdat kinderen en jongeren ook uit je reactie kunnen afleiden welk seksueel gedrag wel of niet aanvaardbaar is. Nog een manier om ze het onderscheid te leren tussen aanvaardbaar en onaanvaardbaar seksueel gedrag, is zelf steeds het goede voorbeeld te geven. Ook uit wat je doet en niet doet, leiden kinderen en jongeren gedragsregels af.

Houvast

Deze gids is géén handleiding seksuele opvoeding. Daar komt veel meer bij kijken dan je kinderen duidelijk te maken welk seksueel gedrag wel en niet oké is. Deze gids wil jou helpen je kinderen de spelregels voor seksueel gedrag bij te brengen. Wij denken dat hij je ook helpt om het seksueel gedrag van je kinderen beter in te schatten, en biedt hij houvast voor goede gesprekken met hen over seksualiteit.

Veel succes!

De spelregels

Net zoals in het verkeer zijn er ook in het seksuele verkeer enkele regels die je aan je kinderen kan meegeven. Om ze kennis te laten maken met die spelregels, kan je gebruik maken van het stuurwiel (zie tekening). **Dit wiel helpt je kinderen om zelf te 'navigeren' in het seksuele verkeer**, want het leert ze de zes criteria voor gezond seksueel gedrag kennen. Met behulp van die criteria kunnen ze zelf inschatten of seksueel gedrag wel of niet oké is. Als aan alle criteria voldaan is, is het seksueel gedrag oké. In alle andere gevallen niet. De criteria zijn dus alle zes even belangrijk.

Het stuurwiel



Toestemming

Seksueel gedrag is alleen oké als alle betrokkenen ermee akkoord gaan en zich er prettig bij voelen.

In kindertaal: Als we het allebei willen en prettig vinden, dan is het oké. Als ik niet wil, dan moet ik dat duidelijk zeggen. Als mijn vriendje of vriendinnetje niet wil, dan mag ik niet aandringen.

Vrijwilligheid

Er mag bij seksueel gedrag geen vorm van beloning, misleiding, druk of dwang in het spel zijn.



In kindertaal: Ik doe het alleen omdat ik het zélf wil. Niet voor een beloning, om iemand een plezier te doen of te vermijden dat die boos wordt. Ik mag niet aandringen als mijn vriendje of vriendinnetje niet wil.

Gelijkwaardigheid

Alleen seksueel gedrag tussen gelijkwaardige partners is oké. Die gelijkwaardigheid moet er zijn op vlak van leeftijd, kennis, intelligentie, aanzien, macht, levenservaring, rijpheid, status ...

In kindertaal: Seksuele spelletjes met iemand die veel ouder, sterker of slimmer is of met iemand die veel jonger of zwakker is, zijn niet oké.

Ontwikkeling

Bij elke ontwikkelingsfase hoort seksueel gedrag dat typisch en dus oké is voor die fase. Ook seksueel gedrag dat niet bij een bepaalde leeftijd of ontwikkelingsfase past, zou dus grensoverschrijdend kunnen zijn.

In kindertaal: Alles op zijn tijd. Ik doe niets waar ik nog te jong of al te oud voor ben.

Context

In de ene situatie gelden andere regels voor seksueel gedrag dan in de andere. Gezond seksueel gedrag is aangepast aan de situatie of omstandigheden.

In kindertaal: Ik houd rekening met mijn omgeving en stoer of choquer niemand met mijn gedrag.

Zelfrespect

Soms kan seksueel gedrag fysieke, emotionele of psychische schade veroorzaken. Dit is niet de bedoeling. Aan seks hoor je een goed gevoel over te houden.

In kindertaal: Ik doe niets dat schadelijk kan zijn voor mezelf. Ik denk na over de gevolgen van mijn gedrag en neem geen risico's.

Juist inschatten, gepast reageren

Uit je reacties op seksueel gedrag kunnen kinderen afleiden welk gedrag wel en niet oké is. Dat geldt voor je reactie op seksueel gedrag van mensen op straat of tv, voor je reactie op seksueel gedrag dat ze zelf stellen, en voor je reactie op verhalen waarin zichzelf of vrienden met seksueel gedrag te maken kregen. Maar de vraag is dan: Hoe reageer je het best?

Het Vlaggensysteem kan daarbij helpen. **Dit systeem helpt je op basis van de zes criteria voor gezond seksueel gedrag in te schatten of het gedrag oké is of niet.** En zo nee, of het gedrag dan licht, ernstig of zwaar over de grens is. Daar stelt het Vlaggensysteem dan telkens een gepaste reactie tegenover: een groene, gele, rode of zwarte vlag (zie schema, p. 9).

Opgelet wel: de reacties die het Vlaggensysteem voorstelt zijn in de eerste plaats bestemd om te reageren op seksueel gedrag van kinderen waar je verantwoordelijk voor bent. Ze zijn dus **niet zonder meer toepasbaar op alle situaties**. Als je reageert op seksueel gedrag van een ander kind of van een volwassene, zal je de voorgestelde reacties wellicht enigszins moeten aanpassen.

Laat het trouwens nooit bij een reactie alleen. Probeer van de gelegenheid gebruik te maken om een gesprek met je kind aan te knopen over seksueel gedrag. Daarbij kan je dan verwijzen naar de zes criteria voor gezond seksueel gedrag. Geef in zulke gesprekken ook aan hoe ze kunnen reageren als ze met seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van anderen te maken krijgen. Dan hebben ze een reactie klaar als de situatie zich in de toekomst zou voordoen.





Groene vlag

Seksueel gedrag dat perfect aanvaardbaar is, verdient een groene vlag. Dit betekent dat je het gedrag benoemt én bevestigt of er bewust niet op reageert. Seksueel gedrag krijgt een groene vlag wanneer de betrokkenen gelijkwaardig zijn, er duidelijk wederzijdse toestemming is en er geen enkele vorm van dwang of druk gebruikt werd. Het gedrag moet ook aansluiten bij de ontwikkeling en mag niet storend of schadelijk zijn.

Voorbeeld 1

Je passeert de badkamer en ziet je dochter van vijf kijken hoe haar neefje van zes plast. Ze zijn allebei aan het lachen en hebben er duidelijk plezier in.

Beoordeling Dit is typisch gedrag voor vijfjarigen en er is sprake van gelijkwaardigheid. Uit het feit dat ze aan het lachen zijn kan je afleiden dat ze er allebei mee instemmen, dat het vrijwillig gebeurt. Het gedrag is bovendien niet schadelijk en aangepast aan de omstandigheden: ze doen dit in de beslotenheid van de badkamer. Het gedrag voldoet dus aan alle criteria.

Reactie Er niet op reageren zou in dit geval een gepaste reactie zijn. Zo geef je de boodschap dat er niets mis is met wat ze doen. Wat je in zo'n situatie ook kan doen, is het gedrag benoemen en bevestigen. Je zou je dochter bijvoorbeeld al glimlachend kunnen vragen of ze het interessant vindt om te zien hoe jongens plassen. Zo geef je aan dat het gedrag oké is.

Voorbeeld 2

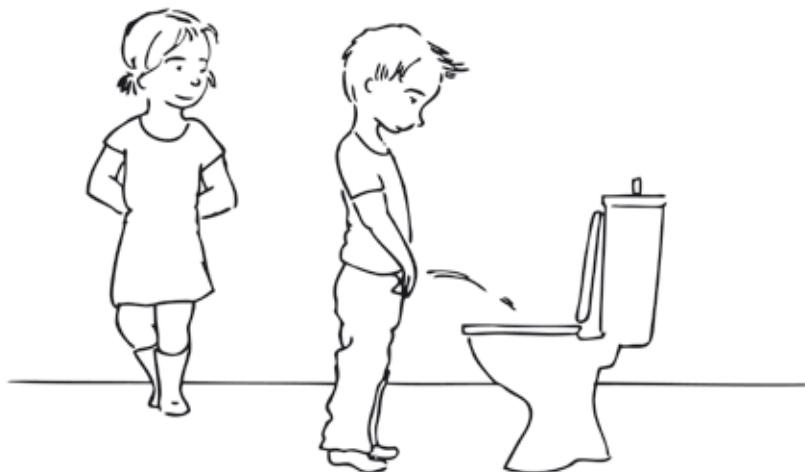
Je zit samen met je zoontje van tien naar een film te kijken waarin de hoofdrolspelers elkaar op het einde stevig vastpakken en kussen. Je zoon bloost en kijkt weg.

Beoordeling Wat zich op tv afspeelt – twee volwassen geliefden die elkaar kussen – is een mooi voorbeeld van seksueel gedrag dat oké is. Het voldoet aan alle criteria.

Reactie Door niet weg te kijken, toon je dat je dit gedrag oké vindt. 'Oh, wat mooi', zou ook een goede reactie zijn, want daarmee bevestig je dat het oké is dat twee volwassenen elkaar zoenen. Zo geef je het signaal dat intimiteit goed en mooi kan zijn.

Meer voorbeelden?

Een baby die met zijn piemel speelt, een twaalfjarig meisje dat met haar beste vriendin chat en grapjes maakt over seks en een zeventienjarige die een seksboekje onder zijn bed verstopt, zijn andere voorbeelden van 'groen' gedrag.





Gele vlag

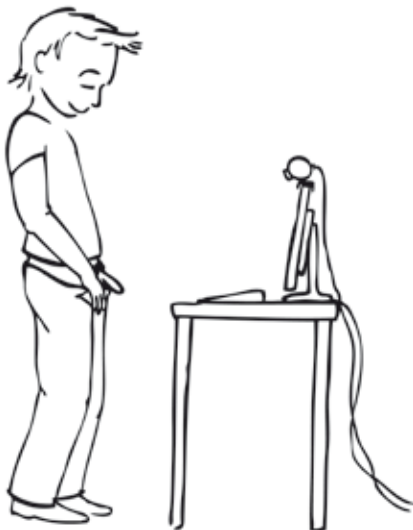
Licht grensoverschrijdend seksueel gedrag komt veel voor. Kinderen experimenteren en gaan soms licht over de grens. Zo leren ze. Op licht grensoverschrijdend seksueel gedrag reageer je met de gele vlag. Dit betekent dat je het gedrag benoemt en begrenst. Verbieden is niet nodig, uitleggen waarom je begrenst wel. Bij kleine kinderen hoef je bij dit soort gedrag zelfs niet te begrenzen. Bij hen kan het volstaan ze even af te leiden. Seksueel gedrag krijgt de gele vlag als er geen duidelijke wederzijdse toestemming is, als er lichte dwang of druk gebruikt wordt of als er sprake is van lichte ongelijkwaardigheid tussen de betrokkenen. Ook onbeleefd gedrag, gedrag van iets oudere of jongere kinderen en gedrag dat schade kan veroorzaken, krijgt een gele vlag.

Voorbeeld 1

In het zwembad zie je je dochter van tien in de verkleedhokjes van de jongens gluren. De begluurde jongens hebben er geen weet van.

Beoordeling Kinderen zijn nieuwsgierig. Ze willen zien wat niet gezien mag worden, juist omdat het niet mag. In die zin is dit gedrag eigen aan de leeftijd. Maar omdat het in een openbare ruimte gebeurt (context) en er hier geen sprake is van toestemming en vrijwilligheid, haal je toch de gele vlag boven.

Reactie Je spreekt haar erop aan: 'Het is oké dat je nieuwsgierig bent en de jongen in zijn blootje wil zien, maar stiekem naar mensen in hun blootje kijken is nooit oké. Je hebt het niet gevraagd aan de jongen en in het zwembad doen we zulke dingen niet.' Je begrenst dus, en legt uit waarom.



Voorbeeld 2

Je tienerzoon komt je vertellen dat ze 'waarheid, durven of doen' aan het spelen waren en dat hij de opdracht kreeg de borsten van een vriendin aan te raken. Hij wou het niet doen, maar heeft het toch gedaan omdat iedereen riep dat hij niet flauw moest doen.

Beoordeling Er is in dit geval sprake van lichte druk (geen vrijwilligheid) en van onduidelijke wederzijdse toestemming: je weet niet of het meisje heeft toegestemd. Gele vlag dus.

Reactie Vraag hoe hij er zich bij voelt en of dat meisje het leuk vond. Zeg hem dat hij zich niet mag laten dwingen om iets te doen dat hij niet wil. 'Als de groep je onder druk zet, is dat niet goed. Het is dus oké als je de volgende keer nee zegt op die opdracht.' Zo geef je het signaal dat het soms nodig is om nee te zeggen.

Meer voorbeelden?

Een meisje van vijf dat haar spleetje toont op de speelplaats en een jongen van vijftien die voor de webcam zijn penis laat zien, zijn twee andere voorbeelden van gedrag dat een gele vlag verdient.



Rode vlag

Op ernstig grensoverschrijdend seksueel gedrag reageer je met de rode vlag. Je confronteert het kind met zijn of haar gedrag, maar in plaats van te begrenzen, ga je het gedrag verbieden. Seksueel gedrag krijgt een rode vlag als er geen toestemming is van de betrokkenen, als er gebruik gemaakt wordt van misleiding, chantage of macht of als er sprake is van een grote ongelijkwaardigheid tussen de betrokkenen. Seksueel gedrag dat beledigend of kwetsend is voor anderen, gedrag dat fysieke, emotionele of psychische schade veroorzaakt en seksueel gedrag dat niet bij de leeftijd en ontwikkeling aansluit, krijgt ook een rode vlag.

Voorbeeld 1

Je zestienjarige dochter chat met een jongen van wie ze weet dat hij elf is. Ze vraagt hem zijn penis te laten zien voor de webcam.

Beoordeling Er is hier geen gelijkwaardigheid, want het zijn geen leeftijdsgenoten. Je kan je ook afvragen in hoeverre er sprake is van toestemming en vrijwilligheid. Beseft de jongen wat de implicaties kunnen zijn van zijn gedrag (toestemming en zelfrespect)? En in hoeverre voelt hij zich onder druk gezet door je dochter (vrijwilligheid)? Voor alle duidelijkheid: het is je dochter die in de fout gaat hier. Zij nam het initiatief, niet de jongen.

Reactie Je confronteert je dochter met haar gedrag, maar in plaats van te begrenzen, ga je het gedrag verbieden. Bijvoorbeeld: 'Je mag iemand niet vragen om iets te doen waar hij of zij nog niet aan toe is of wat kwetsend kan zijn. De jongen is nog maar elf. Bovendien kan het riskant zijn voor de jongen, want met een webcam kan je opnames maken. Als je je niet gedraagt op internet, zal je tijdelijk niet meer op de computer mogen. Het zou goed zijn dat je de jongen je excuses aanbiedt.'

Voorbeeld 2

Terwijl je zoontje van vier met een autootje aan het spelen is, duwt zijn vriendinnetje een potlood in zijn anus.

Beoordeling Het is normaal dat kinderen van deze leeftijd experimenteren, maar in dit geval loopt het experiment uit de hand. Er is geen sprake van wederzijdse toestemming omdat de handeling op initiatief van het meisje gebeurt. Maar zelfs als je zoontje hier toestemming voor had gegeven, dan nog is de rode vlag de beste reactie, omdat het gedrag fysieke schade kan veroorzaken.

Reactie Leg aan het meisje uit dat ze dat niet mag doen omdat dat pijn kan doen en gevaarlijk is. Voeg eraan toe dat iedereen baas is over zijn of haar eigen lichaam, en dat niemand daar zonder toestemming aan mag komen. Vraag haar aan je zoontje te zeggen dat ze het nooit meer zal doen.

Meer voorbeelden?

Een jongen van zeventien die in de douches van de meisjes gluurt, een tiener die een leeftijdsgenoot chanteert om seks te hebben... Ook dat zijn voorbeelden van 'rood' gedrag.





Zwarte vlag

Op zwaar grensoverschrijdend seksueel gedrag reageer je met de zwarte vlag. Bij de zwarte vlag verbied je niet alleen, maar straf je ook en leg je uit waarom je straft. Als het gedrag op een onderliggende problematiek lijkt te duiden of als het kind door het gedrag in de problemen kan komen, schakel je hulp in (zie meer informatie & hulp, p. 11). Seksueel gedrag krijgt een zwarte vlag als er geen wederzijdse toestemming is, als het seksueel contact wordt afgedwongen met dreigementen, agressie, geweld of als er een grote ongelijkwaardigheid is tussen de betrokkenen. Ook gedrag dat choquerend is, zware schade veroorzaakt of totaal niet past bij de leeftijd en ontwikkeling, krijgt de zwarte vlag.

Voorbeeld 1

Je buurvrouw beschuldigt je zestienjarige zoon ervan haar veertienjarige dochter tot seksuele spelletjes gedwongen te hebben. Als je je zoon met dit verhaal confronteert, geeft hij toe. Hij had gedreigd gemene roddels over haar te verspreiden als ze zich niet uitkleedde. Bovendien bekent hij dat zijn beste vriend er ook bij was.

Beoordeling Dit is een geval van zwaar grensoverschrijdend gedrag omdat er in deze situatie geen sprake is van toestemming en vrijwilligheid. Er was evenmin sprake van gelijkwaardigheid – één tegen twee – en de kans bestaat dat het buurmeisje hier emotionele schade aan overhoudt.

Reactie Zeg je zoon dat dit absoluut niet kan omdat het meisje dat niet wou en dat zij klacht kan indienen voor aanranding. Maak duidelijk dat dit nooit meer mag gebeuren. Vertel hem ook welke stappen je gaat ondernemen: dat je een gesprek met het meisje en haar mama gaat hebben en dat je de ouders van zijn beste vriend op de hoogte zal brengen. Laat hem ook zijn excuses aan het meisje aanbieden en leg hem bijvoorbeeld voor een bepaalde periode huisarrest op. Schakel eventueel hulp in.

Voorbeeld 2

Je dochter van negen vertelt dat haar vriendinnetje bij haar oom op schoot zat en dat die met zijn handen onder haar truitje zat. Haar vriendin voelde zich daar niet lekker bij.

Beoordeling Er is geen sprake van wederzijdse toestemming, vrijwilligheid en gelijkwaardigheid. Bovendien kan dit gedrag zware emotionele of psychische schade veroorzaken bij het kind.

Reactie Leg je dochter uit – zelfs als je twijfelt aan het verhaal – dat dit absoluut niet kan omdat die man veel ouder is en haar vriendin het duidelijk niet graag heeft. Je kan je dochter ook zeggen dat als een oudere man dat bij haar ooit doet, dat ze dan nee moet zeggen en dit onmiddellijk aan jou moet vertellen. 'Dan ga ik dat met die man bespreken en ervoor zorgen dat het niet meer kan gebeuren.' Licht ook de ouders van het vriendinnetje in of ga eerst zelf eens met het vriendinnetje praten.

Meer voorbeelden?

Een verkrachting, een jongen van zeventien die in het park zijn penis laat zien aan voorbijgangers... Ook dat zijn voorbeelden van gedrag dat de zwarte vlag verdient.



Vlaggensysteem: schema

GEDRAG	Groene vlag (aanvaardbaar)	Gele vlag (licht grensoverschrijdend)	Rode vlag (ernstig grensoverschrijdend)	Zwarte vlag (zwaar grensoverschrijdend)
Toestemming	Duidelijke wederzijdse toestemming (alle betrokkenen beleven er plezier aan)	Onduidelijke wederzijdse toestemming	Gebrek aan wederzijdse toestemming (eenmalig)	Gebrek aan wederzijdse toestemming (herhaald)
Vrijwilligheid	Vrijwillig (geen dwang of druk)	Lichte dwang of druk Beloning	Gebruik van misleiding, chantage, macht (eenmalig)	Gebruik van misleiding, chantage, macht (herhaald) Gebruik van agressie, geweld of dreigementen
Gelijkwaardigheid	Gelijkwaardige partners	Licht verschil in rijpheid, leeftijd, intelligentie...	Groot verschil in rijpheid, leeftijd, intelligentie... (eenmalig)	Groot verschil in rijpheid, leeftijd, intelligentie... (herhaald)
Ontwikkeling	Het gedrag sluit aan bij de leeftijd en ontwikkeling	Het gedrag sluit niet helemaal aan bij de leeftijd en ontwikkeling	Het gedrag sluit niet aan bij de leeftijd en ontwikkeling	Het gedrag sluit totaal niet aan bij de leeftijd en ontwikkeling
Context	Het gedrag stoort niemand, de privacy wordt gerespecteerd	Onbeleefd gedrag (eenmalig)	Onbeleefd gedrag (herhaald) Kwetsend of beledigend gedrag (eenmalig)	Kwetsend of beledigend gedrag (herhaald) Choquerend gedrag – openbare zedenschennis
Zelfrespect	Er is voldoende zelfrespect	Het gedrag zou fysieke, emotionele of psychische schade kunnen veroorzaken	Het gedrag veroorzaakt fysieke, emotionele of psychische schade	Het gedrag veroorzaakt zware fysieke, emotionele of psychische schade
REACTIE	Groene vlag	Gele vlag	Rode vlag	Zwarte vlag
	Bekijk/beluister, (Benoem), (Bevestig), (Leg uit)	Bekijk/beluister, Benoem, Begrens/leid af, Leg uit, Observeer	Bekijk/beluister, Benoem, Verbied, Leg uit, Observeer extra	Bekijk/beluister, Benoem, Verbied, Leg uit, Straf/zoek hulp, Observeer extra

Raadpleeg de normatieve lijst in Vlaggensysteem. Praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag auteurs Frans E. en Franck T.

Het goede voorbeeld

Niet alleen door wat je zegt, maar ook door wat je doet (en niet doet), geef je aan wat wel en niet oké is. Daarom is het belangrijk dat je als ouder zelf steeds het goede voorbeeld geeft. Want ook dáár kunnen kinderen veel uit afleiden. Maar wat houdt dat in, zelf het goede voorbeeld geven? Dat is vooral een kwestie van zelf ook grenzen aan te geven en te respecteren, je aan de spelregels te houden en discreet te zijn.

Grenzen respecteren

Als je wil dat je kind de grenzen van anderen respecteert, dan hoor je dat zelf ook te doen. Stop dus met kietelen als je kind aangeeft dat het niet leuk meer is (toestemming). Doe je dat niet, dan kan je kind daaruit afleiden dat grenzen niet gerespecteerd hoeven te worden of dat grenzen stellen geen zin heeft.

Grenzen aangeven

Als je wil dat je kind later zelf zijn grenzen aangeeft, is het belangrijk dat je dat zelf ook doet. Als iemand in aanwezigheid van je kind over je grens dreigt te gaan, is het zaak dit duidelijk aan te geven. Zo leert het kind niet alleen dat er grenzen zijn, maar ook hoe het kan duidelijk maken dat die overschreden dreigen te worden.

Spelregels toepassen

Je relatie met je kind kan innig en lichamelijk zijn, je kan knuffelen en stoeien, in elkaars armen liggen, zoenen of samen onder de douche staan... Zolang een kind zich hier oké bij voelt en jij geen seksuele gevoelens ervaart, is dat prima. Maar op een seksuele manier met kinderen omgaan is uit den boze. Want dan overtreed je zelf één van de spelregels (gelijkwaardigheid).

Discreet zijn

Je kinderen hoeven niet met je seksleven geconfronteerd te worden. De reden is dat volwassen seksualiteit voor kinderen moeilijk te begrijpen kan zijn. Natuurlijk mogen ze getuige zijn van je liefde en affectie voor je partner, maar ze zijn liever geen getuige van een vrijpartij (context).



Meer informatie & hulp

Meer informatie

Seksuele opvoeding houdt veel meer in dan je kinderen het verschil aanleren tussen aanvaardbaar en grensoverschrijdend seksueel gedrag. Wil je meer weten over wat seksuele opvoeding is en hoe je dat aanpakt, lees dan een van de seksuele voorlichtingsboeken van Sanderijn van der Doef (www.sanderijnvanderdoef.nl) of download de brochure 'Praten met je kind over relaties en seksualiteit' (tot 12 jaar) of 'Pubers & Seks. Handige tips voor ouders' van RutgersWPF

Wil je meer weten over seksueel grensoverschrijdend gedrag in het algemeen, kijk dan op www.seksueelgeweld.info. Op deze website vind je cijfers en juridische informatie, maar ook informatie over signalen van seksueel misbruik en mogelijkheden voor hulp.

Het Expertisepunt Seksueel Grensoverschrijdend Gedrag van MOVISIE biedt informatie en organiseert trainingen over het vlaggensysteem voor ouders en professionele opvoeders. Meer informatie lees je in de [algemene folder](#).

Ben je bezorgd over wat je kinderen online uitspoken, lees dan 'Mijn kind online. Hoe begeleid je je kind op internet?' of 'Verliefd op internet. Over het internetgedrag van pubers' van Justine Pardoën en Remco Pijpers. Hierin staan niet alleen de voordelen en risico's van het internet, er staan ook tips in over hoe je kinderen veilig met internet kan leren omgaan.

Surfsafe.nl geeft kinderen in de basisschoolleeftijd en ouders/opvoeders voorlichting over de risico's van het internet. Op deze door het Meldpunt Kinderporno ontwikkelde website staat onder meer een quiz waarin kinderen hun kennis over de risico's van internet kunnen testen. Zie: www.surfsafe.nl

Tref jij of je kind kinderporno aan, dan kun je dit melden bij het Meldpunt Kinderporno. Dit is een particuliere stichting die zich bezighoudt met de bestrijding van afbeeldingen van seksueel kindermisbruik op en via het internet. Zie: www.meldpunt-kinderporno.nl



Hulp

Heb je een vraag over gezondheid, opgroeien en/of opvoeden, neem dan contact op met een Centrum voor Jeugd en Gezin bij jou in de buurt. Elke gemeente en GGD heeft een eigen site met adressen van opvoedingsondersteuning in de buurt. Of kijk op www.ouders.nl voor opvoedingstips en uitwisseling met andere ouders. De site van Ouders Online is voor (toekomstige) ouders van kinderen van 0-18 jaar. Naast informatie is er de mogelijkheid [online vragen te stellen aan deskundigen](#).

Sense is het centrum voor seksuele gezondheid. Jongeren kunnen er, als ze willen anoniem, terecht met vragen over soa, zwangerschap, anticonceptie en seksualiteit. De site van Sense biedt informatie voor jongeren over seksualiteit, maar ook over verliefdheid, relaties en liefde. Heb je als jongere een vraag over seks of heb je een probleem? Dan kun je [vraag stellen aan deskundigen](#), per telefoon, mail of chat. Ook kun je een afspraak maken voor een persoonlijk gesprek. Dit kan ook in de regio waar je woont. Ook heeft Sense 'Can you fix it' ontwikkeld: een spel over omgaan met vervelende ervaringen. Voor meer informatie: www.sense.info.

Bij een vermoeden van seksueel misbruik kun je contact opnemen met het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK). Adressen en telefoonnummers vind je op www.amk-nederland.nl

Op www.seksueelgeweld.info kun je meer lezen over verschillende hulpverlening na een ervaring met seksueel misbruik en vind je een landkaart met adressen van hulpverleners in je buurt.

Een afbeelding of filmpje van jou is ongewenst op internet geplaatst, of je hebt nare seksuele gesprekken gehad via de chat. Wanneer je als jongere ongewenste zaken ziet of wanneer je wordt lastiggevallen op internet kun je dit (anoniem) melden op Helpwanted.nl. Helpwanted adviseert je welke stappen je kunt nemen en helpt je bijvoorbeeld met aangifte doen. Ook kun je hier een paar keer per week chatten, via helpwanted of via Habbo Hotel. Op de website staat uitgebreide informatie voor jongeren over veilig internet, omgaan met nieuwe media en grooming: www.helpwanted.nl

MOVISIE is hét landelijke kennisinstituut en adviesbureau voor maatschappelijke ontwikkeling. We bieden toepasbare kennis, adviezen en oplossingen bij de aanpak van sociale vraagstukken op het terrein van welzijn, participatie, zorg en sociale veiligheid. In ons werk staan vijf actuele thema's centraal: huiselijk & seksueel geweld, kwetsbare groepen, leefbaarheid, mantelzorg en vrijwillige inzet. Onze ambitie is daadwerkelijk te investeren in een krachtige samenleving waarin burgers zoveel mogelijk zelfredzaam kunnen zijn.



Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

mantelzorg

kwetsbare groepen

vrijwillige inzet

huiselijk en seksueel geweld

leefbaarheid

Preventie en aanpak van seksueel grensoverschrijdend gedrag

Kristin Janssens & Wendela Wentzel

Samenvatting

Grensoverschrijdend gedrag, waaronder seksueel misbruik en andere vormen van geweld, komt relatief vaak voor in onze samenleving. Het is van alle tijden en komt in alle lagen van de bevolking voor, zowel onder kinderen als onder jongeren en volwassenen. In dit artikel gaan we in op het belang van een normatief kader voor het bespreekbaar maken, zorgvuldig wegen en beoordelen van grensoverschrijdend gedrag in afhankelijkheidsrelaties. Dit helpt om de hande-

lingsbekwaamheid van professionals te vergroten. We focussen daarbij op de toepassing van het Vlaggensysteem bij kinderen en jongeren met een (verstandelijke) beperking en/of een trauma als gevolg van seksueelgeweldervaringen. Hierbij hebben we oog voor de specifieke context waarin zij wonen, en hoe u als professional bij het zorgvuldig wegen en beoordelen van het gesignaleerde seksuele gedrag rekening kunt houden met de ontwikkelingsaspecten beperking en trauma.

Inleiding

Grensoverschrijdend gedrag, waaronder seksueel misbruik en andere vormen van geweld, komt relatief vaak voor in onze samenleving. Het is van alle tijden en komt in alle lagen van de bevolking

voor, zowel onder kinderen als onder jongeren en volwassenen. Er bestaat veel verwarring over wanneer iets wel en niet oké is. Grenzen op seksueel gebied zijn soms diffuus. Dit zie je terug in de #MeToo-beweging: er bestaan veel meningsverschillen over welk gedrag acceptabel is. Normen

en waarden verschillen van persoon tot persoon, wat een eenduidige, objectieve beoordeling van situaties bemoeilijkt. Daarom is het belangrijk dat we als samenleving het gesprek hierover voeren. Professionals, vrijwilligers, ouders en andere burgers moeten kunnen uitgaan van een gedeeld normatief kader en niet hoeven schromen om dit onderwerp te bespreken en stelling te nemen. Een gedeeld en objectief normatief kader kan helpen bij het voeren van een open gesprek waarin je niet de mens veroordeelt, maar inzoomt op het gedrag van het kind.

Rond de verschillende vormen van geweld (huise-lijk geweld, seksueel geweld, kindermishandeling) ontbreekt een eenduidige beoordelingssystematiek. Het is van belang als samenleving - burgers, omstanders, familie, kennissen, vrienden, vrij-willigers en professionals - overeenstemming te hebben over het beoordelen van verschillende geweldvormen. Anders wordt de beoordeling voornamelijk bepaald door de kennis, de context en de ervaring - het referentiekader - van de beoordelaar. Met als gevolg: gebrek aan vroegtijdige signalering, handelingsverlegenheid in het bespreken wat je signaleert en niet goed weten hoe daarop te handelen. Eenduidigheid en overeenstemming in het zorgvuldig wegen en beoordelen van geweld is ook van belang om integraal beleid te kunnen voeren op preventie, hulp en ondersteuning rond huiselijk geweld, seksueel geweld en kindermishandeling.

Onschuldige incidenten worden soms uitvergroet en grotere incidenten worden soms gebagatelliseerd en niet aangepakt. Vaak verschillen de meningen in een team over wat wel en niet toelaatbaar is. Beoordeling van het gedrag van cliën-

Onschuldige incidenten worden soms uitvergroet en grotere incidenten worden soms gebagatelliseerd en niet aangepakt

ten vindt vaak intuïtief plaats, afhankelijk van de kennis en ervaring van de begeleiders. Ook zijn er verschillen tussen wat begeleiders wel en niet 'aankunnen' en toelaatbaar vinden. In de praktijk betekent dit vaak dat de 'laagste graad van intimiteit' wordt gekozen; als een begeleider moeite heeft met lichamelijk contact, zoals een arm om een schouder slaan, is de afspraak dat andere begeleiders dit ook niet doen. Er is dan een (eenduidige) aanpak, die echter weinig speelruimte biedt. Een aantal voorbeelden van dilemma's waar professionals mee worstelen¹:

- Hoeveel privacy staan we onze cliënten toe? Mogen zij verzorgd worden met de deur dicht omdat zij behoefte aan privacy hebben?
- Hoe gaan we om met verstandelijk beperkten die veel lichamelijk contact zoeken met de begeleiders zoals 'zoenen, kusjes geven in de nek'?
- Als cliënten onderling contact hebben, hoe weten we of dit een gelijkwaardig contact is?
- Hoe beoordelen we seksueel gedrag bij cliënten met een disharmonisch profiel (verschil tussen kalender- en ontwikkelingsleeftijd)?
- Hoe ondersteunen we een jongere met seksueelgeweldervaringen in zijn/haar seksuele ontwikkeling?

Cijfers

Cijfers over de prevalentie van seksueel grensoverschrijdend gedrag, waaronder seksueel misbruik, laten zien dat dit relatief vaak voorkomt in Nederland. Dit blijkt bijvoorbeeld uit 'Seks onder je 25' (2017), een grootschalig representatief onderzoek naar de seksuele gezondheid van jongeren van 12 tot 25 jaar in Nederland. Twee procent van de jongens en 11% van de meisjes geeft aan dat ze ooit zijn gedwongen om iets te doen of toe te staan op seksueel gebied wat ze niet wilden (De Graaf et al., 2017: 208).

Cijfers over kinderen jonger dan 12 jaar zijn te vinden in het onderzoek 'Seksuele gezondheid in Nederland 2017', een representatief onderzoek

¹ Deze informatie komt voort uit een verkenning onder professionals werkzaam binnen Amarant, voorafgaand aan de ontwikkeling van de e-module voor de VGZ.

Een opeenstapeling van risicofactoren verhoogt de kans op seksueel grensoverschrijdend gedrag aanzienlijk

onder de algemene populatie van 18 tot 80 jaar. Hieruit blijkt dat 5% van de vrouwen en 2% van de mannen voor hun 12e jaar ervaringen heeft gehad met seksueel geweld (manuele, orale, vaginale of anale seks tegen de wil). Veertien procent van de vrouwen en 4% van mannen heeft voor het 16e jaar een vorm van seksuele grensoverschrijding meegemaakt; bij 10% van de vrouwen en 3% van de mannen was sprake van seksueel geweld (Van Berlo & Twisk, 2017).²

Risicofactoren en risicocumulatie

De seksuele ontwikkeling van kinderen wordt beïnvloed door zowel individuele als omgevingsfactoren. Er is gewoonlijk sprake van een samenspel van risico- en beschermingsfactoren op verschillende niveaus. Dit geldt zowel voor het meemaken van seksueel grensoverschrijdend gedrag als voor het plegen ervan. Vaak gaat het om een combinatie van risicofactoren (bijvoorbeeld een jongen met een beperkte impulscontrole, die door een onveilige thuissituatie in een voorziening van de jeugdzorg verblijft). Een opeenstapeling van risicofactoren (risicocumulatie) verhoogt de kans op seksueel grensoverschrijdend gedrag aanzienlijk.

Er zijn heel wat factoren te onderscheiden. Het meemaken van seksueel geweld bijvoorbeeld, maakt jongeren kwetsbaar voor herhaling: één op de twaalf jongens en één op de vijf meisjes die seksueel geweld hebben meegemaakt, maakt dit nog een keer mee met iemand anders (De Graaf et al., 2017: 208). Herhaald slachtofferschap (revictimisatie) wordt ook in 'Seksuele gezondheid in Nederland 2017' genoemd: bijna een kwart (24%) van de mannen en 45% van de vrouwen die seksueel geweld hebben meegemaakt, hebben dit later nog

een keer meegemaakt, ongeacht of dit dezelfde of een andere pleger was.

Daarnaast is een lichamelijke of verstandelijke beperking een risicofactor. Uit een review van internationale literatuur blijkt dat kinderen en jongeren met een (lichte) verstandelijke beperking een kwetsbare groep vormen voor seksueel misbruik en dat een groot deel van het misbruik gepleegd wordt door groepsgenoten (Wissink et al., 2015). Uit 'Beperkt weerbaar' (Van Berlo et al., 2011), een onderzoek onder mensen met een beperking, komen ook hoge prevalentiecijfers naar voren. Zo hebben 61% van de vrouwen en 23% van de mannen met een verstandelijke beperking seksueel misbruik meegemaakt. Ouders, verwanten en professionals geven lagere percentages. Zij zijn vaak niet op de hoogte van het misbruik. Mensen met een trauma of met een (verstandelijke) beperking hebben dan ook extra aandacht nodig bij de preventie en aanpak van seksueel grensoverschrijdend gedrag (waaronder seksueel misbruik of geweld).

Vlaggensysteem

In 2008 is Erika Frans van Sensoa in Vlaanderen begonnen met de voorbereidingen van wat in 2010 het Sensoa Vlaggensysteem[®] zou worden: een methode om seksueel gedrag van kinderen en jongeren (0 tot 18 jaar) juist in te schatten en hier pedagogisch adequaat op te reageren. Met zes criteria, een normatieve lijst en richtlijnen voor het zorgvuldig wegen en beoordelen wordt een normatief kader geboden. Het objectiever duiden en beoordelen van seksueel gedrag draagt bij aan het vergroten van de handelingsbekwaamheid van

Het Vlaggensysteem helpt om te voorkomen dat de professional seksueel gedrag van jongeren beoordeelt vanuit de eigen emoties of verontwaardiging

² In dit percentage zijn kinderen onder de 12 jaar inbegrepen.

Kern van het Vlaggensysteem

De kern van het Vlaggensysteem is het juist inschatten en bespreekbaar maken van seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren (0 tot 18 jaar) en hierop pedagogisch adequaat reageren. Het Vlaggensysteem is ontwikkeld om het pedagogisch en professioneel handelen duurzaam te verbeteren (Frans & Frank, 2014).

Het Vlaggensysteem helpt om te voorkomen dat de professional seksueel gedrag van jongeren beoordeelt vanuit de eigen emoties of verontwaardiging. Voor het objectief inschatten van het gedrag van kinderen en jongeren wordt gebruikgemaakt van zes criteria: wederzijdse toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, gepast bij de ontwikkeling, gepast bij de context en zelfrespect. Deze criteria, samen met een normatieve lijst, vormen de basis van het normatieve kader van het Vlaggensysteem.

De normatieve lijst is een tabel waarin voorbeelden van seksuele activiteiten en gedragingen per leeftijdscategorie (0 tot 18 jaar) worden beschreven. Vier vlaggen geven aan dat er een continuüm is van acceptabel naar licht tot zeer ernstig grensoverschrijdend seksueel gedrag. Op basis van de zes criteria wordt in de normatieve lijst vermeld of het gedrag acceptabel is (groene vlag), licht grensoverschrijdend (gele vlag), ernstig grensoverschrijdend (rode vlag) of zeer ernstig grensoverschrijdend (zwarte vlag). Aan de vlaggen wordt een pedagogische reactie gekoppeld. Tekeningen en casuïstiek helpen (professionele) opvoeders bij het beoordelen en bespreekbaar maken van seksueel (grensoverschrijdend) gedrag.

► Deze kern van de interventie kan niet door instellingen of derden worden aangepast.

professionals. Movisie zorgde voor de vertaalslag naar de Nederlandse context en introduceerde het Vlaggensysteem in Nederland. De methodiek is ondertussen breed in gebruik genomen, zowel in Vlaanderen als in Nederland, en in 2014 is een herziene versie gepubliceerd.

Doorontwikkeling en verdieping

In de loop der jaren hebben Sensoa en Movisie het Vlaggensysteem verder ontwikkeld. Het Vlaggensysteem is ook toegepast op relaties en seksualiteit online (Mediawijs, 2017) en is toepasbaar gemaakt voor jongeren (Spel Oké?!: Vergauwen et al., 2013; Vlaggensysteem op een bordje: Top, 2018; Be A Man!: Janssens & Felten, 2013; Serkei et al., 2013; Ik ben van mij!: <https://www.ikben-vanmij.nl>; Tussen de Lakens: Frans, 2014). Daarnaast zijn er doorontwikkelingen voor verschillende sectoren (De Wilde & Frans, 2016; Frans, 2014; Janssens et al., 2017a; Luts et al., 2016; Mediawijs, 2017; Vandevivere & Frans, 2014) én er is een verdieping gepubliceerd, waarbij aandacht is voor

vier verschillende aspecten: gendersensitief werken, cultuursensitief werken, trauma en beperking (Frans et al., 2016). Deze laatste aspecten zijn samengebracht in de publicatie 'Buiten de Lijnen', het resultaat van een samenwerking tussen Sensoa en de Nederlandse partners Movisie en Rutgers. Dit maakt de methodiek geschikt voor het hele Nederlandssprekende taalgebied en verbindt specifieke deskundigheden en expertise.

Tijdens de doorontwikkeling naar 'Buiten de Lijnen' (Frans et al., 2016) is gewerkt aan de doorontwikkeling van het Vlaggensysteem voor de residentiële jeugdzorg (Janssens et al., 2017a) en een e-module voor de verstandelijk gehandicaptenzorg (VGZ). Jongeren die verblijven in de residentiële jeugdzorg hebben vaak meer seksueel geweldservaringen, meer psychiatrische problematiek en/of een lichte verstandelijke beperking (Commissie Samson, 2012).³ Kinderen en jongeren met een (verstandelijke) beperking en/of trauma

³ Voor een schets van de problematiek van jongeren in de residentiële jeugdzorg verwijzen we naar hoofdstuk 5 uit de *Handleiding voor professionals* (Janssens et al., 2017b).

Op basis van de zes criteria wordt in de normatieve lijst vermeld of het gedrag acceptabel is, licht grensoverschrijdend, ernstig grensoverschrijdend of zeer ernstig grensoverschrijdend

wonen niet altijd in de residentiële jeugdzorg. Ze wonen soms thuis, soms in een instelling of woonvoorziening voor mensen met een beperking, of anderszins. Kinderen en jongeren met een (verstandelijke) beperking maken ook met regelmaat gebruik van logeeropvang buitenshuis. In instellingen kunnen mensen leven die zowel verstandelijk beperkt als getraumatiseerd zijn op het gebied van seks en intimiteit. Zij hebben baat bij een positief, preventief en ondersteunend instellingsbeleid.

De doorontwikkelingen bieden extra instrumenten voor professionals bij de ondersteuning en begeleiding van kinderen en jongeren met specifieke kwetsbaarheden, zoals trauma en/of beperking. Voor professionals die kennis willen maken met het Vlaggensysteem en werken met kinderen/jongeren met een verstandelijke beperking heeft Movisie een e-module ontwikkeld: <https://vlaggensysteem.nl/producten>. Een app voor de residentiële jeugdzorg kan ingezet worden als 'JobAid'. Zo heb je als professional de instrumenten van het Vlaggensysteem als het ware in je broekzak zitten. Het biedt onder andere een doorzoekbare normatieve lijst (12+-jongeren).

Het Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg houdt rekening met de specifieke context waarin kwetsbare jongeren 24 uur per dag met elkaar op een groep wonen en waar professionals een ontwikkelingsgericht en veilig pedagogisch klimaat willen bieden. Het biedt specifiek voor de residentiële

jeugdzorg ontwikkelde tekeningen, afgestemd op het leven van kinderen en jongeren in een residentiële instelling (Janssens et al., 2017a).

Werken met het Vlaggensysteem bij kinderen en jongeren met speciale behoeften

In onderstaande paragrafen focussen we op kinderen en jongeren met een (verstandelijke) beperking en/of een trauma als gevolg van seksueel geweldservaringen. We hebben oog voor de specifieke context waarin zij wonen, en hoe je als professional bij het zorgvuldig wegen en beoordelen van het gesignaleerde seksuele gedrag rekening kunt houden met de ontwikkelingsaspecten trauma en/of beperking. Aan de hand van een aantal casussen laten we zien hoe het Vlaggensysteem toegepast wordt voor het zorgvuldig wegen en beoordelen van seksueel gedrag, met aandacht voor de context, beperking en/of het trauma.

Casus 1: Leefgroep en trauma

Een jongen en meisje van 14 jaar verkennen elkaars lichaam naakt op bed in haar slaapkamer. Ze vinden het allebei fijn. Hij woont vanwege seksueel misbruik op een leefgroep.

Hoe zou je dit gedrag beoordelen? Als je intramuraal werkt; mag seks tussen jongeren op hun slaapkamer ook binnen je instelling? Onder welke condities wel of niet? Hoe sta jij hiertegenover? En je collega's? Wat is het beleid?



Tekening uit het Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg (Janssens, et al., 2017a).

Volgens de criteria van het Vlaggensysteem krijgt de casus hierboven een groene vlag. Het gedrag is passend bij de leeftijd en ontwikkeling, er is wederzijdse toestemming en gelijkwaardigheid en de jongeren doen dit vrijwillig. Het gedrag is passend bij de context: de jongeren zijn op een kamer en choqueren dus geen anderen met hun gedrag. De jongen heeft seksueel misbruik meegemaakt; de huidige ervaring kan een gezond tegenwicht creëren. We weten dat bij cliënten met een trauma juist het meemaken van positieve ervaringen op het gebied van seks en intimiteit beschermend werkt. Een overbeschermende reactie van professionals bij jongeren met een misbruikverleden is echter vaak de realiteit. Ook bij een groene vlag is het bij jongeren met een traumaverleden altijd van belang om na te gaan of er inderdaad sprake is van wederzijdse toestemming, vrijwilligheid en gelijkwaardigheid.

Casus 2: Verstandelijke beperking

Tijdens een onbewaakt moment hebben drie jongens van 13 jaar (lichte verstandelijke beperking en autistisch) hun geslachtsdeel getoond aan een aantal kinderen die aan het spelen waren. Voor hen was dit een grap, voor de kinderen duidelijk niet.

Wat zijn specifieke noden en behoeften van kinderen en jongeren met een beperking en/of trauma? Hoe kun je als professional hierbij aansluiten, en hen ondersteunen bij en stimuleren in een positieve en gezonde seksuele ontwikkeling?



Tekening uit *Buiten de Lijnen* (Frans et al., 2016).

Let op-situatie

Bij kinderen en jongeren met een trauma of een beperking is er sprake van een 'Let op'-situatie, omdat zij een groter risico hebben op het meemaken van grensoverschrijdend gedrag of hier al door getraumatiseerd zijn (Van Berlo et al., 2011). Toch nemen we dit niet op voorhand mee in de weging. In eerste instantie beoordelen we het gedrag alsof er geen sprake is van een beperking of een trauma. Dit doen we om te voorkomen dat de professional de problematiek op voorhand meeneemt en de situatie daarmee afzwakt, en om te voorkomen dat er te beschermend geoordeeld wordt. Een 'groene'-vlag-gedraging kan na deze extra check van de criteria een 'gele'-vlag-gedraging worden als er sprake is van een andere inschatting op een of meerdere criteria. Een 'gele'-vlag-gedraging kan een 'groene'-vlag-gedraging worden als na een extra check blijkt dat alle criteria oké zijn.

Het gedrag van de jongens wordt in eerste instantie gewogen alsof het gedrag is van kinderen zonder beperking (zie het kader Let op situatie). Op basis van de initiële beoordeling krijgt deze casus een rode vlag. De jongens hebben echter een lichte verstandelijke beperking. Er is daarmee sprake van een 'Let op'-situatie. De jongens functioneren cognitief op een lager ontwikkelingsniveau dan hun leeftijdsgenoten. Ook sociaal-emotioneel functioneren zij niet op het niveau van hun kalenderleeftijd. Als gevolg van hun beperking kan hun grensgevoel onvoldoende ontwikkeld zijn en kunnen zij niet inschatten wat het effect van hun gedrag is op anderen. Bij de tweede weging wordt het feit dat zij de situatie niet juist inschatten en het disharmonisch profiel meegenomen en komt de score uit op een gele vlag (zie Tabel 1 voor een toelichting op de beoordeling van de zes criteria bij deze casus). Van belang is dat zowel het cognitief functioneren en het sociaal-emotionele niveau wordt meegenomen in het afstemmen van een gepaste reactie op het (grensoverschrijdende) gedrag. Zie ook onder 'Disharmonisch profiel'.

Casus 3: Trauma

Een meisje van 15 jaar heeft onbeschermde seks met wisselende partners en heeft een grote kin-

derwens. Ze vertelt aan haar partners dat ze anti-conceptie gebruikt. Er is een vermoeden dat ze het slachtoffer is van een tienerpooier.

We beoordelen het gedrag van degene die dit stelt, in dit geval het meisje. Het gedrag wordt in eerste instantie beoordeeld alsof er geen trauma is. Ook hier vindt echter een tweede weging plaats, omdat er sprake is van een trauma (Let op-situatie). Deze situatie krijgt na de tweede beoordeling een rode vlag. Het meisje heeft een traumageschiedenis die haar kwetsbaar maakt. Ook heeft zij een kinderwens ontwikkeld. Zij ziet het moederschap vooral als een manier om te ontsnappen aan haar situatie en een sprong naar de volwassenheid te maken.



Tekening uit *Buiten de Lijnen* (Frans et al., 2016).

Door haar jonge leeftijd is zij echter niet in staat in te schatten wat het moederschap betekent. Er is een vermoeden dat zij wordt uitgebuit door een tienerpooier (ook wel loverboy of pooierboy genoemd), die haar af en toe veel geld toestopt. Alle criteria scoren 'niet oké' (-), maar de beoordeling op zelfrespect scoort 'helemaal niet oké' (--). Dit komt omdat het gedrag in kwestie zelfbeschadigend kan zijn. Omdat er mogelijk een tienerpooier bij betrokken is, kan dit een vorm van seksuele uitbuiting zijn. Door onbeschermd seks te hebben, beschermt zij zich niet tegen soa's. Ook door op jonge leeftijd moeder te willen worden, komt zij in een kwetsbare positie terecht. Jong zwanger of ouder zijn houdt meestal een kwetsbaarheid in (Frans et al., 2016: tekening T7).

Disharmonisch ontwikkelingsprofiel

Bij kinderen en jongeren met een beperking of een trauma is vaak sprake van een disharmonisch ontwikkelingsprofiel. Het gebruik van de normatieve lijst met voorbeelden van seksuele activiteiten en gedragingen bij kinderen en jongeren met een beperking of trauma vraagt extra aandacht (Schakenraad & Janssens, 2008; Frans et al., 2016; Janssens et al., 2017b). Voor het beoordelen van het criterium 'passend bij de ontwikkeling' gebruik je de normatieve lijst en kijk je naar de

criterium	Beoordeling	Toelichting
Toestemming	Niet oké	De kleine kinderen hebben geen toestemming gegeven.
Vrijwilligheid	Niet oké	De kleine kinderen zijn niet vrijwillig toeschouwer.
Gelijkwaardigheid	Niet oké	Er is een duidelijk leeftijdsverschil; de jongens en de kinderen zijn niet gelijkwaardig.
Gepast voor leeftijd/ontwikkeling	Niet helemaal oké	Het gedrag van de jongens is niet helemaal adequaat voor hun leeftijd. Het past eerder bij hun verstandelijke ontwikkelingsniveau. Zij hebben een disharmonisch profiel.
Gepast voor context	Niet oké	Het gedrag past niet in een openbare context.
Zelfrespect	Niet oké	Als gevolg van dit gedrag stellen deze jongens zich bloot aan uitgelachen en gepest worden. Zij riskeren hiermee straf of uitsluiting.

Tabel 1: Toepassing criteria Vlaggensysteem casus 2, Verstandelijke beperking.

Het Vlaggensysteem inspireert om ook voor kwetsbare groepen 'groen' gedrag mogelijk te maken en te accepteren

volgende vier aspecten:

1. de kalenderleeftijd;
2. de cognitieve ontwikkelingsleeftijd;
3. de sociaal-emotionele ontwikkelingsleeftijd;
4. levenservaring.

De kalenderleeftijd is en blijft ook bij deze groepen het uitgangspunt voor het beoordelen van het gedrag. De andere ontwikkelingsaspecten neem je mee in de wijze waarop je op het gedrag reageert. Daarbij is het zaak rekening te houden met alle ontwikkelingsaspecten.

Meer 'groen' gedrag

Het Vlaggensysteem biedt een normatief kader en geeft ruimte aan gezond seksueel gedrag, ook voor deze kwetsbare kinderen en jongeren. Door de inzet van het Vlaggensysteem kan de handelingsbekwaamheid van de professional toenemen. In dit artikel zijn we ingegaan op de toespitsing van het Vlaggensysteem op kwetsbare kinderen en jongeren met een beperking en/of trauma. We hebben een tipje van de sluier opgelicht. Het Vlaggensysteem inspireert om ook voor deze kwetsbare groep 'groen' gedrag mogelijk te maken en te accepteren. Indien 'groen' gedrag niet 'groen' kan zijn omdat het niet past in de context van een instelling of voorziening, vraagt dit iets van de organisatie. Uit onderzoek naar de implementatie van het Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg (Lijster-Van Kampen et al., 2017; Janssens et al., 2017b) blijkt dat er bij organisaties waarin het systeem wordt toegepast meer structurele aandacht is gekomen voor het onderwerp seksualiteit in het algemeen, de regels op de groep permissiever zijn geworden en 'groen' gedrag meer wordt geaccepteerd. Ook is er meer bekendheid met het seksualiteitsbeleid en

Implementatie

Movisie is verantwoordelijk voor de implementatie in Nederland en heeft een systematiek van kwaliteitsborging ontwikkeld, met licenties voor organisaties en certificering van trainers.

Om het Vlaggensysteem systematisch te leren toepassen, er zelf mee te werken en het te kunnen overdragen, biedt Movisie een basistraining en train-de-trainer aan. Zie www.vlaggensysteem.nl. Rutgers neemt het initiatief om de internationale uitrol van het Vlaggensysteem te faciliteren, in samenspraak met Sensoa en Movisie.

met de aandachtsfunctionaris seksualiteit. Het gebruik van het Vlaggensysteem zorgt er niet alleen voor dat u als professional in staat bent adequaat te reageren, maar kan ook leiden tot veranderingen in de context (bijvoorbeeld regels en beleid).

Over de auteurs

Kristin Janssens en Wendela Wentzel zijn sinds 2010 betrokken bij de doorontwikkeling van het Vlaggensysteem en de implementatie ervan in Nederland.



Kristin Janssens, sociaal-cultureel antropologe, is sinds 2007 werkzaam als senior projectleider en onderzoeker bij Movisie, Programma Integrale aanpak huiselijk en seksueel geweld. Zij is medeauteur van Buiten de Lijnen.



Wendela Wentzel, gedragsdeskundige, is werkzaam als senior projectleider. Zij ontwikkelt en geeft vanuit Movisie Train-de-trainers over o.a. het Vlaggensysteem. Zij schreef diverse boeken en artikelen. Zij is medeauteur van het Basisboek Huiselijk geweld.

Beleidsmatrix

	Algemeen beleid	preventiebeleid	Reactiebeleid
Zorg/educatie			
Huisregels/accommodatie			
Deskundigheid en competenties			
Communicatie			

Beleidsmatrix (gevuld)

	Algemeen beleid	Preventiebeleid	Reactiebeleid
zorg en educatie	seksuele vorming seksuele counseling	weerbaarheid preventie van seksueel risicogedrag	counseling na een incident
huisregels en accommodatie	veiligheid en privacy aanwezigheid van betrouwbare begeleiders differentiatie inspraak in huisregels	gerichte controle selectie van personeel en cliënten duidelijke regels	protocol na incidenten
deskundigheid en competenties	materiaal voor seksuele vorming opleiding voor personeel	evaluatie personeel bespreken thema in teamoverleg procedures protocol	toegankelijk document jaarlijkse opfrissing
communicatie	bij intake in brochure in visietekst afficheren	evaluatie personeel bespreken thema in teamoverleg procedures	media en pers ouders

Het Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg



Tips voor een succesvolle implementatie

Goed nieuws, het Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg werkt! Uit onderzoek (Lijster-Van Kampen et al., 2017) is gebleken dat professionals na invoering meer kennis hebben over de seksuele ontwikkeling van jongeren en beter weten wat te doen bij seksueel grensoverschrijdend gedrag. In dit factsheet lees je hoe je het Vlaggensysteem duurzaam kunt implementeren.

Het succes van een vernieuwing wordt voor 70% bepaald door de implementatie. Om het Vlaggensysteem tot een blijvend succes te maken, is daarom een duurzame implementatie nodig. We vroegen vier professionals in het veld wat hen heeft geholpen bij het succesvol implementeren van het Vlaggensysteem. In deze factsheet zetten we hun tips, gecombineerd met de belangrijkste tips uit de implementatiehandleiding van het Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg op een rijtje. We doen dit aan de hand van de vier implementatiefasen: verspreiding, adoptie, invoering en borging. Met behulp van deze tips kunt u het Vlaggensysteem ook in uw organisatie succesvol implementeren.



Taakverdeling

Voor een succesvolle implementatie is het een voordeel als meerdere personen door alle lagen van de organisatie een rol hebben in het uitrollen van het Vlaggensysteem. In de tips wordt gesproken over de implementatiecoördinator en aandachtsfunctionaris, maar wat zijn hun taken eigenlijk?

De implementatiecoördinator maakt een implementatieplan met daarin de doelen, activiteiten, planning en strategie. Daarnaast is deze persoon verantwoordelijk voor de coördinatie van het proces. De aandachtsfunctionaris zorgt ervoor dat het Vlaggensysteem actueel wordt gehouden, bijvoorbeeld door het onder de aandacht brengen van nieuwe ontwikkelingen.

Fase 1: Verspreiding

In de eerste fase van implementatie informeert u alle betrokkenen over het hoe en wat van het Vlaggensysteem.

- * Informeer alle betrokkenen op tijd over het doel en de meerwaarde van het Vlaggensysteem. Zorg dat de medewerkers, de jongeren én de ouders ingelicht worden.
- * Stel een implementatiecoördinator aan. Deze persoon is verantwoordelijk voor het implementatieproces.
- * Stel een kort en bondig implementatieplan op waarin het proces dat doorlopen moet gaan worden duidelijk beschreven wordt. De ervaring leert dat hoe groter een plan is, hoe minder aandacht het krijgt.

'Ik merk dat de visie van het Vlaggensysteem teams prikkelt. Erkennen dat het jongeren zijn met risicogedrag die heel vaak een verleden hebben van negatief seksueel gedrag, zowel als slachtoffer als dader, maar dat ook zij recht hebben op een zo gezond mogelijke seksuele ontwikkeling.'

Leren werken met het Vlaggensysteem

Trainingen

Movisie biedt een basistraining, een train-de-trainer en verschillende verdiepingmodules om te leren werken met het Vlaggensysteem. Voor deelname aan de train-de-trainer en de verdiepingmodules moet je eerst de basistraining gevolgd hebben.

<https://vlaggensysteem.nl/trainingen>

Trainers

Movisie heeft professionals in het hele land door middel van een train-de-trainer opgeleid om de basistraining 'Werken met het Vlaggensysteem' te geven. U kunt deze trainers vinden op de landkaart op www.vlaggensysteem.nl

<https://vlaggensysteem.nl/training/basistraining>

E-learning

Ook is een e-learning ontwikkeld voor professionals die werken met mensen met een verstandelijke beperking.

<https://vlaggensysteem.nl/e-learning>

Fase 2: Adoptie

In deze tweede fase van implementatie is het doel zoveel mogelijk medestanders te krijgen die net als u het Vlaggensysteem positief omarmen.

- * Creëer draagvlak door het voordeel dat het werken met het Vlaggensysteem biedt voor de betrokkenen, te benadrukken. De ervaring leert dat het merendeel van de medewerkers enthousiast is als ze geïnformeerd wordt over de visie die het Vlaggensysteem uitdraagt en de hulp die het hen biedt met het duiden, beoordelen en handelen bij seksueel gedrag van jongeren.
- * Organiseer en benadruk het persoonlijk voordeel. Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden aan de hand van accreditatiepunten.
- * Stel als organisatie het gebruik van het Vlaggensysteem verplicht.
- * Zorg voor een aandachtsfunctionaris die affiniteit heeft met het Vlaggensysteem en het thema seksualiteit in het algemeen. Het enthousiasme van deze medewerker wakkert vaak het enthousiasme bij andere medewerkers aan.
- * Het is goed mogelijk dat niet iedereen in de organisatie vanaf het eerste moment enthousiast is. Hier kunnen de eigen normen en waarden van de medewerker aan ten grondslag liggen, maar ook schaamte of ervaringen uit het

verleden kunnen van invloed zijn. Het is belangrijk dat deze medewerkers ondersteund worden, bijvoorbeeld door het houden van coachingsgesprekken.

'Er was een keer een teamvergadering waarin gezegd werd dat er een cliënt was die altijd seksueel expliciete opmerkingen maakte aan de eettafel. Iedereen vond er wel wat van. Toen heb ik het gesprek stilgelegd en gevraagd met welke reden denken jullie dat ik dit doe? Dit is een situatie van seksueel gedrag, dus wat pakken we erbij? Het Vlaggensysteem.'

Fase 3: Invoering

In deze fase van implementatie leert iedereen het Vlaggensysteem gebruiken en gaat er met het Vlaggensysteem gewerkt worden.

- * Integreer het Vlaggensysteem in het algemene beleid rondom seksualiteit in uw organisatie.
- * Zorg dat iedereen in de organisatie de basistraining heeft gehad en adequaat kan reageren op situaties. Het is natuurlijk goed mogelijk dat de ene medewerker meer thuis is in het thema seksualiteit dan de andere medewerker. Het is in een niet-acute situatie, waarbij een jongere bijvoorbeeld graag het gesprek wil aangaan over een gebeurtenis, geen schande om dit over te laten aan de medewerker die zich beter thuis voelt bij het onderwerp. Let hier wel bij op! Het erkennen van handelingsverlegenheid is goed, maar dit moet niet doorslaan. Zoals gezegd: elke medewerker moet adequaat kunnen reageren.
- * Inventariseer voor elke training wat er speelt op de groep bij de medewerkers die getraind moeten worden. Op deze manier kan ingespeeld worden op echte situaties en kan er gebruik gemaakt worden van bijpassende tekeningen.
- * Stimuleer kennisoverdracht tussen medewerkers. Een mogelijkheid om dit te doen is om tijdens teamvergaderingen niet zelf het woord te nemen, maar medewerkers aan elkaar te laten uitleggen.
- * Integreer het Vlaggensysteem in de dagelijkse praktijk: zet het als standaard onderwerp op de agenda bij teambesprekingen en kaart het aan in de gesprekken met jongeren en/of hun ouders. Hier moet mee begonnen worden bij de invoering en het is tegelijkertijd een vereiste voor de volgende stap: de borging.



De Dynamiek van de zorg

De dagen in residentiële jeugdzorg gaan niet altijd zoals verwacht. Een professional heeft maar in beperkte mate zicht op wat er speelt in de groep. Houd er rekening mee dat dit van invloed kan zijn op uw plannen. Het is goed mogelijk dat er een bijeenkomst is georganiseerd met de groep, maar er die dag andere prioriteiten zijn. Daarnaast kan er sprake zijn van een reorganisatie of bezuinigingen en zijn er vaak tal van andere thema's die de aandacht vragen van de medewerkers. Durf als verantwoordelijke voor het Vlaggensysteem eisen te stellen, maar wees flexibel ten aanzien van de dynamiek van de zorg.

Fase 4: Borging

De ervaring leert dat deze laatste fase, waarin iedereen het Vlaggensysteem geïntegreerd moet hebben in hun dagelijkse werkwijze, vaak het grootste struikelblok is.

- * Het is handig een jaarlijks plan op te stellen als vervolg of verdieping op het implementatieplan.
- * Zorg dat het materiaal beschikbaar is en de medewerkers weten waar zij achtergrondinformatie en werkvormen kunnen vinden.
- * Spreek binnen de organisatie af hoe vaak bijscholings- en herhalingstrainingen gegeven worden.
- * Organiseer thema-avonden of opfrisbijeenkomsten waarin de kans wordt geboden om het Vlaggensysteem te bespreken en ermee te oefenen. Naast dat het raadzaam is dit te doen met het team, kun je ook themabijeenkomsten met de jongeren organiseren waarbij ze kunnen oefenen met de werkvormen.
- * Het is belangrijk een team geprikkeld te houden door om de zoveel tijd te vragen hoe het staat met het Vlaggensysteem en duidelijk te communiceren over de mogelijkheden om het Vlaggensysteem te bespreken.
- * Zorg ervoor dat het thema seksualiteit besproken wordt in de sollicitatieprocedure en dat nieuwe medewerkers zo snel mogelijk getraind worden.



kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

'Het is een cultuurverandering. Een implementatieplan is prachtig, maar daarmee verander je een structuur. Het is de cultuur, een manier van denken, die aangepast moet worden. Daar gaan jaren overheen.'

Implementeren = maatwerk

De hierboven beschreven tips vormen een goede basis voor een succesvolle implementatie, maar er bestaat niet zo iets als het 'perfecte recept' voor een succesvolle implementatie van het Vlaggensysteem in de residentiële jeugdzorg. Implementeren is maatwerk. Het is daarom belangrijk om u te realiseren dat het implementatieplan en het verdere implementatieproces afgestemd moeten worden op de specifieke situatie in uw organisatie. En nu: aan de slag!

Bronnen:

- * Interviews met Jolanda van As (Jeugdhulp Friesland), Doetie Rotheuser (Jeugdhulp Friesland), Gert-Jan Vis (Intermetzo) en Mariëlle Breg (Prokino Jeugdzorg).
- * Janssens, K., Wentzel, W. & Repetur, L. (2017). Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg. Implementatiehandleiding voor invoering op organisatieniveau.
- * Janssens, K., Boet, A. Wentzel, W. & Repetur, L. (Red.), *Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg. Adequaat pedagogisch reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van jongeren*. Utrecht: Movisie.
- * Lijster-van Kampen, *Het Vlaggensysteem RJ, rapportage Implementatie outcome en tevredenheidsonderzoek 2017*. Leiden, Utrecht, 's-Hertogenbosch: TNO, Rutgers en Avans

Meer weten?

Janssens, K., Boet, A., Wentzel, W. & Repetur, L. (2017). *Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg. Adequaat pedagogisch reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van jongeren*. Utrecht: Movisie.

Of neem contact op met Kristen Janssens:
k.janssens@movisie.nl / 06 55 44 0626



Hobéon. De kracht van kennis.

Hobéon is een adviesbureau voor strategische vraagstukken. Sinds 1991 zijn we actief in het onderwijs, het bedrijfsleven en de publieke sector. Daarbij ondersteunen we organisaties met strategieontwikkeling, innovatie- en verandermanagement, kwaliteitsverbetering en professionalisering. Onze kernactiviteiten zijn het adviseren van organisaties, het accrediteren in het hoger onderwijs en het certificeren van personen en organisaties.

Hobéon is ISO 9001:2008 gecertificeerd en lid van de *Raad van Organisatie Adviesbureaus* (ROA). Alle adviseurs handelen naar de gedragscode van de ROA. Per februari 2018 beschikt Hobéon over een Raad van Onpartijdigheid die toeziet op de scheiding tussen onze adviserende en beoordelende werkzaamheden.

Werken met:

Hobéon kenmerkt zich door een ontwikkelingsgerichte aanpak en integrale benadering. Onze adviseurs handelen vanuit passie en expertise en helpen de klant om hun ambities te realiseren. Wij zijn flexibel en bewegen gemakkelijk door organisaties. We bieden inhoudelijk weerwoord en gaan op zoek naar relevante duurzame oplossingen die u kunt toepassen.

Werken bij:

Onze medewerkers zijn professionals met elk een eigen expertise en ervaring. Zij zijn de drijvende kracht van Hobéon. Adviseren is topsport en daarom investeren wij structureel in de ontwikkeling onze adviseurs.